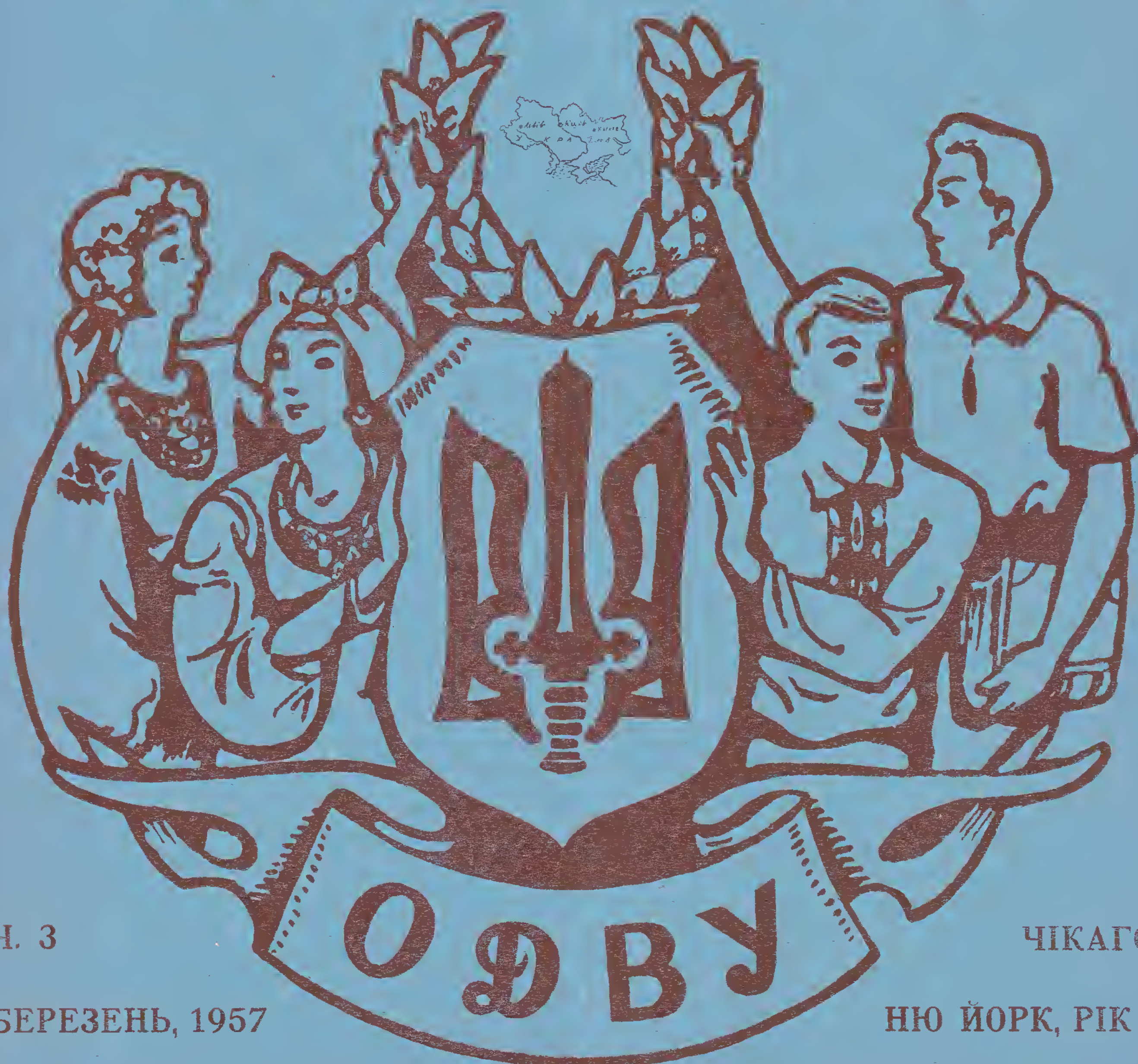
САМОСТІЙНА УКРАЇНА

INDEPENDENT UKRAINE

Ч. 3

БЕРЕЗЕНЬ, 1957

ЧІКАГО-НЮ ЙОРК, РІК X

УКРАЇНА МУСИТЬ БУТИ ВІЛЬНОЮ!

Видає; Центральна Управа Організації Державного Відродження України.

Головний Редактор — Зиновій Книш

Адреса Редакції і Адміністрації:

INDEPENDENT UKRAINE
Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Редакція застерігає собі право скорочувати рукописи. Рукописи на бажання авторів повертаються.

Передруки з «Самостійної України» дозволені тільки за поданням джерела.

Редакція застерігає собі авторське право друкованих в журналі статтей.

Редакція містить теж дискусійні матеріяли, що є висловом думки автора, а не Редакції.

Статті підписані повним іменем авторів є їх особистими думками і вони не конче мусять висловлювати думки Редакції.

Ціна одного примірника в ЗДА і Канаді — 30 центів. В Англії і Австралії — 2 шілінги. В інших державах рівновартість 30 центів в перечисленні на валюту даної держави по обов'язуючому курсі.

Передплата «Самостійної України» виносить річно:

в ЗДА і Канаді — дол. 3,
в Англії і Австралії — 24 шил.,
в інших державах рівновартість дол. 3 в перечисленні на валюту даної держави.

INDEPENDENT UKRAINE

Published monthly by the Organization for the Rebirth of Ukraine

Cooper Station P. O. Box 4
New York 3, N. Y.

Edited by the Editorial Board

Subscription in the United **States and Canada**
$3.00 per year.

ЗМІСТ:

ДОПИСИ ДО «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

Як усі могли завважити, в «Самостійній Україні» мало вісток з життя нашої Організації. Вина в тому Відділів, що не надсилають звідомлень зо своєї діяльности і не виносять на сторінки журналу різних питань у зв'язку з можливостями пожвавлення нашого організаційного життя. Доручаємо нашим Відділам вибрати до Управи одного члена з обов'язком кореспондента, якого завданням буде тримати контакт з Пресовим Референтом Центральної Управи ОДВУ і засобляти його відомостями про життя й працю нашої Організації на місцях. Адреса Пресового Референта;

Mr. W. Nahirniak
3637 N. 50th St.
Milwaukee, Wisc.

25-літній ЮВІЛЕЙ «УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ОБ'ЄДНАННЯ» КАНАДИ

В дня 18 до 20 травня 1957 року, в місті Торонто в Канаді, організація «Українське Національне б'єднання Канади» (УНО) відзначує 25-ліття свойого існування і творчої праці для добра української спільноти в Канаді і для української визвольної справи. В величаво заплянованих ювілейних святкуваннях візьме участь Голова Проводу Українських Націоналістів — полк. Андрій Мельник.

ОДВУ в ЗДА і його Братні Організації — УЗХ, МУН і «Зарево» — повинні й від себе причинитися, щоб ювілейні святкування УНО пройшли якнайкраще, тому Центральна Управа ОДВУ закликає членів ОДВУ і Братніх Організацій, щоб узяли в них як можна найбільш чисельну участь. Зокрема це відноситься до тих Відділів, що положені в близькому сусідстві до Канади, а то: Дітройт, Клівленд, Рочестер, Ютіка й Сиракузи. Можливо, що відпоручник УНО приїде до таких Відділів для докладнішого з'ясування ювілейних святкувань, в такому разі Центральна Управа ОДВУ повідомить Відділи своєчасно окремим листом.

CАМОСТІЙНА УКРАЇНА

Рік X БЕРЕЗЕНЬ, 1957 Ч. 3 (99)

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

На цьому місті виводимо ґалерію співпрацівників «Самостійної України» — співтворців нашого світогляду і будівничих нашої політичної думки.

ЮРІЙ АРТЮШЕНКО

Інженер Юрко Артюшенко народився 15 квітня 1899 року на Полтавщині. Від 1917 по 1921 рік, як старшина Української Армії, брав участь у державно-визвольних змаганнях.

В 1917 році, як член «Ради Українського Військового Клюбу ім. гетьмана Павла Полуботка» — Філія в Житомирі, він сформував революційним порядком першу українську сотню на Волині. Перебував постійно в складі «Запорізького Корпусу», про що нераз згадує в своїх спогадах. В 1919 році, керуючи трьома бронепотягами, брав участь у протинаступі й здобутті стації Христинівка і був тоді поранений у ногу.

Середню освіту докінчив у державній українській гімназії в таборі інтернованих вояків Української Армії в Каліші. В 1930-1931 роках абсольвував «Українську Господарську Академію» в Под'єбрадах у Чехословаччині, а в 1937 році — «Український Технічно-Господарський Інститут» у Регенсбурзі, в Німеччині. Має титул дипломованого інженера хемії.

В громадському житті бере активну участь ще від студентських часів у Чехословаччині Тут у великій мірі спричинився до розросту «Української Громади», а пізніше, на Закарпатті, вклав чимало праці в піднесення національної свідомости серед українців Закарпаття. Від року 1937 до квітня 1940 був Заступником Голови «Українського Національного Об'єднання в Берліні, а водночас Організаційним Референтом УНО та одним з редакторів його пресового органу «Український Вістник». Був теж постійним співробітником «Української Пресової Служби». Багато йому завдячує свій великий початковий розріст «Українське Національна Об'єднання» в Німеччині, бо в роках 1937-1938, крім названих уже функцій доводилося йому нести на своїх плечах ще й обов'язки Секретаря і Скарбника. Тодішній Голова УНО, пполк. Тиміш Омельченко, постійно жив у місті Кіль, доїжджаючи лише до Берліна, а УНО було тоді ще за бідне, щоб спромогтися на платну урядничу силу, отож Юрій Артюшенко виконував у ньому всяку роботу, що була потрібна, включаючи й писання рефератів для розсилки по філіях і поїздки по терені.

В роках 1940-41 працює на господарському відтинку на українських землях т. зв. Генерал-Ґубернаторства, спершу в Холмі, опісля в Ярославі і в Перемишлі, де був Головою Окружного Правління «Сільського Господаря». Звідти парейшов до Коломиї на становище Господарського Референта в «Українському Допомоговому Комітеті». Там відзначився своєю безкомпромісною поставою в обороні господарських інтересів української людности та організацією курсів фахової господарської освіти, що за кілька років дали сотні вишколених на різних ділянках господарства працівників.

Від громадського життя не відстає він і в післявоєнному житті, працюючи на різних керівних становищах у «Товаристві Українських Політичних В'язнів», у ЦПУЕН і в «Рідній Школі», об'їждка-

ючи з рамени тих Товариств українські осередки в Німеччині й читаючи там реферати.

Свою громадську працю продовжує теж і по приїзді до Америки.

Юрій Артюшенко — націоналіст від ранніх років. Його націоналістичний світогляд сформувався в ранній його молодості, завів його до українського війська і вивів на еміграцію. Він був одним з перших, що разом з покійним Миколою Сціборським формували «Легію Українських Націоналістів» і видавали її орган «Державна Нація», а пізніше влилися в «Організацію Українських Націоналістів». В націоналістичному русі належить до передових його провідних діячів.

Як журналіст і публіцист, Юрій Артюшенко відомий українській громаді від більше як чверть століття. Його статті знайдемо в усіх без виїнятку націоналістичних і зближених до націоналістичного світовідчування періодиках, яких список подаємо в поазбучному порядку:

«Вістник ОДВУ» ЗДА, «Краківські Вісті» Краків, «Манджурський Вістник» Далекий Схід, «Наступ» Прага, Націоналіст» ЗДА, «Наша Думка» Мюнхен, «Наш Клич» Арґентіна, «Незалежність» Париж-Софія, «Новий Шлях» Канада, «Орлик» Мюнхен, «Самостійна Думка» Чернівці, «Самостійна Україна» ЗДА, «Самостійність» Чернівці, «Стрілецькі Вісті» Канада, «Український Вістник» Берлін, «Український Голос» Перемишль, «Українське Слово» Париж, «Хлібороб» Бразілія.

Крім того дописував він до «Українських Вістей» в Ульмі, і до «Свободи» в ЗДА. Багато його статтєй розсіяно по різних календарях, альманахах і збірниках.

Тематика його писань широка, охоплює національно-політичну, суспільно-громадську, церковно-релігійну, військову, економічно-господарську й іншу проблематику.

На окрему увагу заслуговують його спогади з державного й революційного періодів нашої найновішої історії та оповідання й новелі про ті часи, частинно друковані в Видавництві «Пробоєм».

В своєму авторському дорібку Юрій Артюшенко має кільканадцять книжечок. Кілька з них видало Видавництво «Пробоєм» у Празі, нпр., «Слідами Великих предків до світлого майбутнього» в 1940 році. З інших вийшли: «Підстави державної дії» у Видавництві «Самостійна Україна», Чікаґо 1954; «Генерал Борис Поджіо» в Видавництві «Українсько го Военно-історичного Товариства», Торонто 1955 і «З державно-провідною ідеєю славного минулго до великого майбутнього» у Видавництві «Першої Української Друкарні в Франції» (Українського Слова), Париж 1956.

В «Самостійній Україні» працює Юрко Артюшевченко з першого року, від коли приїхав до ЗДА. Для характеристики його писань подаємо наголовки деяких його статтей з останніх років: «Проблема Сходу і наші завдання», «Україна і ЗДА», «Проблема українських збройних сил», «Визнаймо самі себе і визнає нас світ», «За національно-державну єдність», «Не викопуйте кісток незгоди», «Ієрархія вартостей — джерело сили», «Легія Українських Націоналістів», «Збільшуймо число наших союзників», «Український Націоналізм», «Співдія фронту й запілля».

Його статті визначаються прозорістю думки й логічністю арґументації, писані на підложжі націоналістичної ідеології і на ґрунті державницької думки і все це підносить його до рівеня чільних сучасних публіцистів у націоналістичному русі.

Юрій Артюшенко

ТРИ ОСНОВНІ ПОМИЛКИ ЗАХОДУ І ВИСНОВКИ ДЛЯ НАС

Вже в самому процесі народження большевизму видно було всі особливості московської духовости. Зродившися з старої психології й побуту московської маси, большевизм став найсильнішою московською імперіялистичною ідеєю, що, вхопившись, як зброї, інтернаціоналізму, стала в руках Москви бичем на поневолені нею народи.

Большевизм, що від початків свого народження по суті був речником московських національних ідеалів і цілком суперечний ідеалам поневолених народів, під тиском ідеї самовизначення народів, що в 1917 році носилася в повітрі й поставила на порядок дня їх визволення, — приневолений був оформитися в дві політичні течії. Одна з них залишилась неначе речником московського націоналізму та спираючися на тези Рози Люксембурґ про об'єднання колишньої російської держави, як революційної держави з одною спільною для всіх народів російською культурою, заперечувала цілком національне питання, друга з Леніном на чолі зробила з національного арґументу демагогічну зброю.

Ця друга група для використання сили національних рухів проголосила гасло: «самоопредѣленіє вплоть до отдѣленія», що було тільки декляративним гаслом і мало виключно тактичний характер, як це підтверджує хоч би такий вислів Леніна: «Мета соціялізму полягає не тільки в знищенні роз'єднання людства в дрібних державах і всякої національ-

ної окремішности, не тільки в зближенні націй, але й у злитті їх», або в тім же часі заява Сталіна: «Вимога відділення окраїн ... глибоко контрреволюційна». Фактично ж, як ствердила московська «Правда» з 6. лютого 1919 року, це була боротьба за хліб і вугілля України та за бавовну Туркестану... Чи, як у книжці — «О національной культурє» — Ваганіян проголошував: «Боротьба за комунізм неможлива без рівнобіжної рішучої боротьби з національною культурою і з намаганнями народів СССР створити для себе власні культури... Російська культура міжнародня, вона мусить засимілювати всі неросійські народи. Російська мова всесоюзна». А пізніше російський академік С. М. Вавилов уже обіцює в епіграфі на титульній сторінці своєї брошурки, за В. Г. Белінським, що — «В будущем ми кроме победоносного русскаго меча, положім на вєси европейской жізні й русскую мисль...»

По зразку Петра І, що для Московії й усіх захоплених нею народів завів назву — «російський народ», большевики почали й собі заводити назву: «радянський народ». Та за часів Петра І хоч знайшлися народи, що запротестували проти тої назви. Назва «радянський народ» містить у собі ще більші московські імперіялістичні цілі, а це - витиснути власні імена поневолених нею народів разом з їхньою історією в пам'яті наступних поколінь і нікого нема, щоб принаймні запротестував проти тої назви, як то було за часів Петра І. Відбираючи поступово імена від народів вона їх залишає за їхніми територіями невід'ємними, нерозлучними частинами «єдінонеделімого» «радянського народу». Самозрозуміло, що ніодин народ добровільно на духове й національне самогубство не йшов, тому большевизм хотів досягти цього терором. Першими, що на це звернули в своїх творах публічно увагу, були українські письменники — Мисик, Йогансен і Масенко, які після своєї подорожі до Туркестану описали окупаційні практики москалів у Туркестані, де по їх словах, напр., на прив'язаного до стовпа під голим небом у найбільший мороз голого чоловіка ллялось воду так довго, поки він не обмерзав грубою корою льоду і т.п. За це «Київські Вісті» з 30. 3. 1935 в статті — «Націоналістичні подорожани» накинулися на Мисика, Йогансена й Масенка закидаючи їм також і те, що вони в своїх творах підкреслювали симпатію туркестанців до українського народу, чи як «Київські Вісті» пишуть, ставилися «з пошаною й любов'ю до українських куркулів». Доля Мисика, Йогансена й Масенка була цією статтею перерішена.

Для такої окупаційної практики Москва вишколювала й відповідні кадри і під кличем - «кадри вирішають усе» опановувала всі провідні становища в усіх Союзних Республік походили з панівної наїздницької верстви населення, з невеликою домішкою місцевого зденаціоналізованого елементу, то вони через це не мали довір'я в народніх прошарках Союзних Республік. Тому Москва в 30-их роках запорядила зміну прізвищ по цілому СССР, так що багато неукраїнців прибрали нові прізвища, що закінчуються на — «-енко» і приховують їхне неукраїнське походження.

Це було тоді, коли український націоналістичний рух пов'язував свої теоретично-філософічні основи з живою дійсністю і реально продовжував боротьбу й тяглість української державної дії з останнього державницького періоду в укр. підпіллі. Як нпр. в 1933 році Косіор про це висловився, а 20 серпня 1935 року на VII Конґресі Комінтерну Попов підтвердив, що: «український націоналізм і український націоналістичний ухил становлять в Україні головну небезпеку». Теж і Петровський тоді ж на мітинґу в Старобишевському районі заявив: «щораз то далі посувається український націоналізм на схід аж у Донеччину, закладає всюди свої аґентури».

Націоналістичні настрої тоді обхопили навіть дітвору, про що «Комуністіческое Просвещеніє» з 8 квітня 1935 року писало: «в школах знайдено плакати й гасла офарбовані в жовто-блакитні кольори петлюрівських прапорів». У 38-ій школі на Катеринославщині висіли такі жовто-блакитні плакати з «загадочним підписом: «У них і в нас» — подає згадане «Комуністіческое Просвещеніє».

І та боротьба безперервно й до сьогодні продовжується, хоч Україна й понесла вже около десяти мільйонів жертов — замордованих у большевицьких катівнях і виморених пляново голодом, не враховуючи в тім поляглих геройською смертю на полях боїв у рядах Української Реґулярної Армії, в рядах УПА та в інших бойових формаціях на протимосковському фронті, в обороні не лише України, але й цілого світу.

Та того всього Захід не хотів бачити — не хотів про те нічого чути.

Це й є основна помилка Заходу, помилка, що повела французького прем'єра — Еріо до СССР, що привела Захід до визнання СССР «де юре», що замотала Захід у концепцію невтральности й «коекзистенції» і т. д.

Захід не хотів про нас знати й від нас чути про істоту московського большевизму та байдуже приглядався до того, що діялося на просторах московсько-советської імперії та й навіть вороже ставився до боротьби, що її провадили поневолені московським большевизмом народи.

Власне, первородним видом тої концепції невтральности, яку Державний Секретар ЗДА — Ф. Доллес — назвав аморальністю, була концепція невтральности, якої плоди світ починає пожинати щойно сьогодні. Захід не хотів знати того, що він обтяжений у повинностях перед отими велики-

ми жертвами українського народу, що їх той поклав у боротьбі з московським імперіялізмом, — в обороні не тільки себе, але і всіх свободолюбних народів світу, в обороні від отої грізної небезпеки духової і моральної катастрофи, яку Москва від століть плекала в серці та сьогодні леліє в думці накинути її цілому світові.

Другою основною помилкою Заходу, є та, що **Захід своїми самогубно-еґоїстичними потягненнями не тільки, що скріплює СССР, але й приготовляє собі поразку, яка неминуче прийде, якщо Захід уже тепер не запобіжить їй радикальним зворотом у протимосковській політиці й у політиці проукраїнській та інших поневолених Москвою народів...**

Авторові цих рядків, довелося, по останній війні, почути жарт: мовляв, большевики повинні поставити пам'ятник не Сталінові, а Гітлерові, бо Гітлер хоч і був їхнім противником, проте, він своїми політичними концепціями не тільки що скріплював ідеологічно, морально й політично СССР, але вирвав у поневолених Москвою народів і рештки довір'я до Заходу. Хоч Гітлерові большевики й не поставили пам'ятника, але Сталіна стягли з п'едесталу, для того, щоб легче було мати й дальше таких наївних, які б і далі скріплювали Москву. І їх Москва має в самому Заході, що продовжує і сьогодні як у час військового союзу, не тільки скріплювати совєтську імперію внутрі, але приправляти ґрунт під большевизм у себе, - так само, як це він робив у час війни, напр., ліквідацією Українського Народнього Союзу й передачею його друкарні большевикам у Франції чи нагінкою на ОДВУ в ЗДА.

Та ми над цим спинимося тільки коротко - наведемо один епізод, що може бути характерним прикладом вищезгаданого. Ми вважали, що Схід у час збройних змагань стане для українців одним з головних скупчень і резервуаром сил і то в першу чергу військових і фахових, що черпатимуться з засланців і військових частин Сибіру. Ми вважали теж, мо головний удар Москві найкраще можна нанести в її найслабше місце, яким, на нашу думку, була туркестанська брама, — себто рівнина між Каспійським морем і Паміром, - до Казахстану і Зауралля. Ми вважали, що Захід свідомий ваги проблеми Середнього Сходу в протимосковськім зударі й буде старатися за всяку ціну приєднати до своєї політичної концепції всі народи, що заселюють Середній Схід, уникаючи з ними найменших конфліктів... Тому в статті - «Проблема Сходу і наші завдання» в «Самостійній Україні» з грудня 1951 р. ми писали: «На нашу думку, тільки тут може бути нанесений Москві смертоносний удар. Також захоплення цих теренів дасть можливість протимосковським силам закріпити за собою простори й на інших фронтах і озброїти повстанчі армії зброєю совєтського виробу, що відсуне потребу перевишколу й достави зброї з-за моря. Що на цих теренах Москва не буде нищити своїх фабрик так, як на Україні, то це ми бачимо з останньої війни, коли то фабрики на суто - московських теренах не знали такого нищення, як на теренах немосковських, тому їх буде легше урухомити. Та большевики свідомої тої небезпеки на цім відтинкові вже від давна і тому то вони постаралися захопити гористий Афганістан (з 3.372.000 населення), що уможливлює їм використати неприступні гори Паміру й верхів'я Афганістану до оборони туркестанської брами, а рівночасно з тим відкриває їм шлях до Перського заливу, Суезького каналу, Середземного моря та шлях до Індії. Події, що тепер відбуваються на Близькому Сході, це вже передгра перед самим наступом з одного чи з другого боку. Москві диктує сучасне положення — як найскоріше захопити Іран і розділити морський простір на дві частини, европейську й азійську, та спустити свої підводні човни, щоб зробити з них неприступне гніздо шершенів. Власне те, що Москві загрожує на суходолі, вона схоче противникові зробити на морі — розділити два континенти Старого Світу на дві частини. Бо в противному разі зо східніх морських баз Середземного Моря і Перського заливу їхнє слабе місце — туркестанська брама й Казахстан, а далі Зауралля, — є під безпосереднім досягом ворожих бомбардувальників тоді, коли розділом морського простору Москва наносить страшний урад у центр протибольшевицького світу, в якім перехрещуються не тільки торговельні шляхи, але й збігаються та вирішуються політично-економічні проблеми Европи, Африки й Азії. Для того то Москва все звертає свої очі в цей бік світу; для того то вона стає покровителькою націоналізмів тут, а зокрема магометанського фанатизму, що його комуністичні партії в цій частині світу вміло скермовують проти західніх держав. Звідсі, на нашу думку, найважнішим стратегічним відтинком у розгрі змагань двох світів, московського і протимосковського, є Туркестанська брама — Середущий Схід. Тут вирішуватиметься доля світу... Тому найвищий час нам — українцям, як тим, що найкраще знають істоту московського імперіялізму і найтісніше пов'язані з усіма поневоленими народами, на мобілізацію симпатизуючих нам сил у зовнішньому світі й на повну мобілізацію в однім центрі всіх сил згаданих поневолених народів і на практичне скермовання цих сил до чину, а в першу чергу до виділення кадрів і приготовлення їх до обсадження заздалегідь визначених відтинків спільного протимосковського фронту». — Так писали ми в тій статті у вірі і в надії, що західній світ теж усвідомлює собі це, тому нам ані в сні не снилося, щоб Захід міг ужити зброї не проти Москви безпосередньо, а проти тих середньо-східніх народів, які впали жертвою прогри Заходу, дотеперішнього духово-ідеологічного й політичного двобою з Москвою. Та сталося, — **замість боротьби за душу**

тих народів — карні санкції, і то за ті помилки, до яких побудив ті народи сам Захід своїм поганим прикладом — (концепцією) невтральности й «коекзистенції». За першою помилкою так прийшла друга...

Та цих двох згаданих нами помилок не було б, коли б не було третьої помилки, що породила дві попередні, а це — **байдужність до ієрархії духово-моральних вартостей,** байдужність, що приправляла й приправляє ґрунт під гітлеризм, большевизм чи інший їм подібний імперіялізм у світі...

Теорія первородства большевизму в соціяльній проблематиці і теорія первородства «радянського народу», в большевицькому розумінні — російського, — поширюється залюбки часто й самим Заходом, а то й противниками большевизму, що їм ідея «неподільности Росії» ближча до серця як «сепаратизми народів СССР». Та й раніше ми ніколи не мали від Заходу реальної допомоги, а якщо й були винятки, то мусіли ми платити за них дуже дорого. Часто й не симпатії до «неподільности Росії», а інші фактори були до того причинами, а зокрема релігійна нетерпимість, яку частина західнього світу винесла з 30-літньої війни і які ще й сьогодні леліє в думках зайняти нею панівне місце на сході Європи, яке ще тепер є опановане російською ментальністю з такою ж самою ідейною й релігійною нетерпимістю. З цих головно причин Захід у минулому байдуже приглядався, як кривавилася Україна в обороні християнства та обмежувався тільки деклcostявними признаннями без будь якої реальної допомоги, а сьогодні він би найрадше бачив Україну в ролі його форпосту на сході Європи, як то напр., такою намагалися зробити її німці... Та український нарід усе відстоював свою національно-збірну індивідуальність та ту повну власнопідметність, на всіх відтинках своєї національно-державної дії, що кориниться в українській духовості, в державно-провідній ідеї та в геополітичному положенні України. Його гірка доля вчила не покладатися на приязнь тих, що неодноразово його обдурювали. І хоч ось уже сорок літ, як український нарід кривавиться на протимосковському фронті без будь якої допомоги Заходу, але він ніколи на тратив віри ь те, що ідея соціяльної й національної справедливости, за яку він бореться, піде понад голови тих, що цією ідеєю спекулюють і тих, які, вбгавши її в вузькі рамки своїх егоїстичних уподобань, намагаються її такою, при помочі насильства, накинути світові. І віра його не була даремною. Он там уже в кривавих загравах повстань сходить над світом зоря — дороговказ, що вказує правдивий шлях, прозрілому з дива Заходу, до великої провідної ідеї світу, — до божественної справедливости і високих моральних людських засад на землі.

II.

Захід і Схід переживають духово-ідеологічну кризу, а Москва в міжчасі наводить «порядки» в Мадярщині й шукає нових облудних шляхів і підступів до панування над світом.

Захід ніяк не може погодитися, що Азія йде своїм шляхом до здійснення своїх ідей, а Европа й Америка своїм до своїх і що дальше то все більше вони стають менше політично залежні один від другого.

Україна все намагалася знайти велику синтезу двох світів, що лежать на захід і на схід від неї, ту синтезу, що наблизила б до нас обновлення цілого світу. І це логічно виплинало для України з того ж її геополітичного положення - в центрі суходолу Старого Світу.

Бо Україна на суходільній грані двох континентів Старого Світу історично є тим, чим сьогодні на морській грані Нового й Старого Світу — Америка. Це випливало також і з духових скарбів та зовнішньо-політичної ролі України за всіх трьох її державницьких періодів, в яких то українська державно-провідна ідея мала вже в собі багато загально-людського, того, що почало щойно пізніше нуртувати в головах найчільніших світових мислителів. Тому Україна все була й є виразником волі всіх тих народів, що заселюють простір СССР. І українці мають сьогодні належний моральний капітал серед поневолених Москвою народів, які без жадного упередження підуть спільно з українцями до створення нової системи укладу сил на тім усім просторі. Бо Україна ніколи не захитала в них довір'я до себе, а боротьба українського народу, що її він веде з большевизмом від самих перших годин його народження, в очах усіх поневолених Москвою народів до тепер була чимсь вищим від боротьби інших народів, бо український нарід ту боротьбу все вів рівночасно проти большевизму, як проти большевизму, та проти всякого імперіялізму Москви, як Москви, незалежно від форм її правління. Тому всі ті країни світу, що усвідомлюють собі небезпеку советсько-большевицького імперіялізму і що шукають собі справжніх союзників, знайдуть їх в українцях, які найкраще знають, де лежить сила московсько-советського імперіялізму. Зокрема ж знайдуть в нім ЗДА, якщо вони, — як найбільша потуга світу і тим найбільш відповідальні не тільки за свою долю, але й за долю цілого світу, — схотять очолити похід духово-визвольного резистансу світу і своїм прикладом заохотити інші народи піти їхніми слідами.

Та нажаль ще й до тепер і то не тільки по цей бік залізної заслони, але й по той бік, деякі політичні групи і то навіть серед т. зв. сателітних держав, продовжують творити свої старі помилки, що йдуть водою на большевицький млин. Недавно напр., якась румунська підпільна радіостанція мала

проголосити претенсії на українські етнографічні землі. Всі такі претенсії, одних чи других, є цілком аналогічними гітлерівськими зазіханнями на Україну, перед якими, між іншим, автор цих рядків остерігав німців в 1938 році в своїй статті: «На передодні подій», що появилася в канадійськім «Новім Шляху». В тій статті ми звертали увагу німців на те, що якщо вони не змінять своєї політики супроти України, то їх чекає новий 1918 рік. За головний арґумент, що промовляв у цій статті, були слова політичного в'язня — громадянки Гринь, які ми зацитували за большевицькою провінційною газетою з України, — назва вже забулася. Редактор цього большевицького часопису на свій запит про наставлення політичних в'язнів на Соловках дістав від громадянки Гринь таку відповідь — «серед засланців є найбільше українських націоналістів і вони не думають міняти одної окупації на якусь другу». Власне ці слова українського політичного в'язня громадянки Гринь, ми хочемо пригадати всім тим, що мають претенсії на українські етнографічні землі, та парафразувати свої зо згаданої статті: — якщо ви не зміните своєї політики супроти України, то вас чекає те саме, що й німців і не врятують вас від того ані сильні миру цього. А сильним миру цього при цім скажемо, що — загроза духової й моральної катастрофи світові є не тільки в Москві, але потенціяльно існує й в усіх перейнятих старою імперіялістичною ментальністю особах і групах і по цей бік залізної заслони, які як не безпосередньо то посередньо є спричинниками росту большевизму. Часто, напр., симпатію сильних миру цього до російського народу деякі російські чинники використовують для своїх чисто імперіялістичних цілей, в першу чергу проти свободолюбних Москвою поневолених народів, а в тім і проти України.

Отже з усього вищесказаного випливає для нас перший висновок, що — **перемога над совєтським імперіялізмом немислима без духової й ідеологічної перемоги, яка зумовлена внутрішньо духовою й ідеологічною перебудовою самого протибольшевицького** світу, якщо тільки йдеться не про хвилеву, а повну і раз на все вирішальну перемогу. І цей висновок диктує нам другий: **не покладати рук і «не надіятися на князі...» ні на сильних миру цього, а власними силами братися, найперше в себе самих, до піднесення моральних вартостей до відповідних щаблів їх ієрархії, а потім до кинення наших ідей в дрімаючий світ,** по якому як би сам Бог розсіяв нас для сповнення великої місії...

А на цю місію дає нам — українцям — моральне право найперше наша глибока культура, що сягає своїм корінням аж до половини 4 тисячоліття перед Христом, яка то, під назвою трипільської культури, була першою, що зв'язала в один комплекс територію України з могутніми культурами тодішнього світу, малоазійською та егейською, а далі наша релігія, яку ми побирали безпосередньо з головного джерела і християнського центру, яким була тоді Візантія, потім наша героїчна історія та лицарські традиції з високими етичними й моральними засадами «Іду на Вас» чи «Лежачого не б'ють» тощо - і нарешті, незаступні нічим традиції новітньої боротьби з совєтсько-московським імперіялізмом освячені мільйонами жертов, що пішли на смерть в ім'я ідеалів своїх і вселюдських.

Та перед тим як змагатися за духово-ідеологічну перебудову всього світу, на засадах взаємного пошанування власнопідметности і власних сил, одвертости й глибокої етичности в відносинах і взаємних всебічних інтересів для загального добра, на засадах міжнаціональної солідарности, - нам необхідно впорядкувати свої ряди, а для цього поперед усе мусить стати для нас аксіомою, що, як то був голос згаданого політичного в'язня, української жінки Гринь у 1918 році голосом українського народу, як то показали події в Україні в час війни, так і голос теперішніх українських політичних в'язнів совєтських концентраційних таборів до вільного світу й до українсьої еміґрації теж є голосом українського народу, якому ми повинні повинуватися. А з цього й випливає оте упорядкування наших рядів, та боротьба в світі за визнання суверенної волі українського народу висловленої ним у Актах з 22 січня 1918 і 1919 років.

Ми повинні усвідомити собі, що державно - визвольна боротьба української нації продовжуєтся та йде під знаком останньої української державности, останніх двох Актів з 22 січня 1918 і 1919 років.

В Україні й далі під державними кличами продовжується боротьба в формі національно - революційного фронту, що безперестанно діє ще від 1920 року та йде від Карпат і Чорного моря, перетинаючи Сибір, до Зеленої України (Зеленого Клину) над тихим Океаном. На чужині ж державно - діюча еміґрація, - основою якої стала Українська Армія, що не скапітулювала перед Москвою, а як цілість під своїми бойовими прапорами і на чолі зі своїм власним Урядом відступила з України, - шукає шляхів до скріплення своєї державної єдности навколо Українського Державного Центру, на засадах власнопідметности на всіх відтинках національно - державної дії.

І власне сьогоднішня хвиля й міжнародне положення диктує, — українському національно-революційному фронтові та українському державно -діючому Центрові на чужині, - **співдію,** бо тільки в їх співдії створится та державно - визвольна цілість, так характерна кожній державній нації в боротьбі з окупантом і в змаганнях за повновартість з іншими державними націями. І тільки так зможемо перенести наш духовий, ідеологічний і державно-політичний двобій з совєтським імперіялізмом на

міжнародній форум Об'єднаних Націй.

Теперішній час вимагає від нас перебудови наших позицій не тільки на чужині, але і в Україні, де поруч проблеми української держави в східній Европі, в обличчі дальшої державної дії, виростають нові проблеми, такі як: проблема державности українських просторів в Азії, проблема перебудови цілої СССР на засадах української ґльобальної політики та її міжнаціональної концепції, проблема взаємовідношень між майбутнім укладом сил, що постане колись на теперішній території СССР, і сусідніми державами; проблема нав'язання нових зв'язків України, зокрема з східніми державами, як з Японією, Індією, Китаєм, з яким, до речі є вже спроби контакту, як теж з Ізраїлем, - між громадянами якого є так багато колишніх громадян України, і відновлання старих зв'язків з Сходом, куди нам шлях перервали колись монголи, а тепер перегороджують москалі, а це з арабами, персами тощо.

Та всі ці проблеми не мають безпосереднього відношення до нашої теперішньої теми, а вимагають свого розгляду в окремих статтях, тому ми в заключення тільки загально скажемо, — що **теперішній час, - коли советський імперіялізм поширюється все далі й далі на Схід і Захід — до самого серця Європи й Азії, — вимагає від нас, щоб ми негайно перебудовувалися згідно з новими держ. інтересами і їхніми вимогами, та в напрузі спільних національно-державницьких зусиль і ми витиснули печать української духовости на формуванні і на рішальних змаганнях ідеології світу.** Це є третій, найважніший до потреб сьогоднішнього дня, для нас висновок.

Д-р Юліян Вассиян

"НАЗАД ДО ШЕВЧЕНКА"

(Комплекс тем) 1)

НАЗАД ДО ШЕВЧЕНКА. Цей клич висить у повітрі. Надходить пора, коли треба кинути авторитет українського божища на терези історії і перевести остаточне психічне оформлення великої етнографічної маси. Шевченко сам не вистарчить — це зрозуміле, однак він одинокий має потрібний **формат всеукраїнської загальности,** що є конечна як духова форма едности, як тло, на якому новий український **пророк-проводар** довершив перелому нашої історії від рабства до державности.

Шевченко здобув **почуття і серце** української маси неподільно, сьогодні він єдиним моральним критерієм, перед яким мовкне хаотична душа сучасного українства, якби заклята своїм образом у магічному дзеркалі національного етосу. Можливо, що це ще не виявилося наглядно в конкретних формах, але одного дня це напевно станеться.

Шевченко є найбільшим **живим** авторитетом сучасного українства. В конфронтації з ним не витримає пронизливого блиску його пророчого погляду ніяка ворожа велич, хочби це був цілий большевицький пантеон, восіблений в одній постаті якогось «ґеніяльного вождя всесвітнього пролетаріяту». Однак ця, просто невичерпна, динаміка Шевченкового генія не знайшла до сьогодні спосібности вв'язатися в чинний процес. Момент «... ? 2) Шевченка» в дійсності **вже** наступив. Переживаємо, поки що майже підсвідомо, радикальний залім української психіки, зворот від **«пасивного, емоційного українства»,** як **психологічного комплексу** на протязі більш сотні літ, до **«волевого чинного українства»,** як завтрішньої форми національної душі. Вже Шевченко, єдиний в українському минулому творить яскраво зазначений перехід одного типу в другий. В ньому обидві згадані форми українського етосу **з себе** розвиваються.

САНТИМЕНТАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ В УКРАЇНСЬКІЙ ДУШІ. Природна струна глибокого почуття в українській душі з часом розстроїлася. Так, що за леда доторком смутку розливається оркестральним морем нарікань і топить у повені сліз себе й цілий світ. Вона зродила в нашій народній творчості такі форми, як лірництво, кобзарство, думи і т. п., в яких панує тон резиґнаційно-елігійного ліризму. Нестримний водоспад слів не тільки висилював душевну енергію українства, але своєрідня плаксивість устійнилася як психічна домінанта, попросту наліг милосердного світовідчування став явищем масової гіпнози, виродився в загрозливу хворобну здібність довільно вводити себе в транс «судріжнього сльозотечення», від якого вже не так далеко до нормальних нападів гістерії. Психозна душевна настроєність до плачу скріпла в законну форму переживання національної долі, історії, її трагедії і геройств, і сталася немов офіційним одностроєм, що загально обов'язує в святкові дні народу. Хто недоступний зворушливій стихії слізливої сантиментальности, хто не вибухає підчас патріотичних афектів риданням — той не українець, той не знає, що таке «українська» душа. Ще нині, на очах жах-

---

1) З недрукованої посмертної спадщини.

2) Нечитке слово в оригінальному рукописі. Виходить неначе «другого».

ливих кривавих бенкетів червоної орди на українських землях, що не знають у цілій нашій історії нічого собі рівного, ще нині вершком честилюбства українського промовця, будь він політик, чи духовник, є довести слухачів до спазмів плачу. Масове ридання, заразливий ревіт юрби — це мета патріотичного промовця. Без цієї наглядної «маніфестації» любови Батьківщини не обійдеться майже ніяке більше зібрання і ніякий часописний звіт про перебіг національних свят не забуває передати з окремим підкресленням, що чільна промова... «витиснула на очах приявних рясні (а то й щирі) сльози зворушення.» Про основнішу зміну стилю в цьому відношенні новорити сьогодні було б ще за вчасно.

Зворушливість належить до основних формальних первнів душі, а зокрема ритмічне чергування настроїв веселости й смутку творить у будові «душевного струму» момент його динаміки — хвилястости — про що основніше де інде. Не проти тієї первісної, елементарної, ролі почуттів звертаються оці завваги, але проти **бездушного своїм змістом** сантименту, який можна б у нас назвати «українським патріотичним комплексом». Так як легко його викликати, так же легко перетворюється він уже в найближчій хвилині якимсь чудесним способом у безжурного метелика. Нема нічого більш непевного, ненадійного, неправдивого, як цей наш патріотичний комплекс «in statu activo». З нього не родиться ніяка постанова обов'язку, він нікого не загріє і не запалить волі до пориву, бо запал зворушеного українського патріота спливає разом зо сльозами радости і що вони рясніші, то більша певність, що виплакавшись вийде він з усього хрустального «чистим» і легким тією легкістю безжурности, що її дає почутя «жертвенного» зворушення. Обов'язкова зворушливість відобрала номінальному почуттю його динаміку, його трагічну закраску і зробила його офіційною формою заяви любови національних святощів, виказкою патріотизму.

КУЛЬТ ПОЕТА — ЗМЕХАНІЗУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПОЧУВАНЬ. В ту форму душевного хвилювання українство закохане і дбайливо її культивує. Відомій у нас «культ Шевченка» є систематичним, чи пак періодичним поворотом слізних хвиль «патріотичного кмплексу». Цей культ наглядно ілюструє високий рівень змеханізування національних почувань, що завдяки постійности перейшли в звичку і нині повторюються вже майже з автоматичною докладністю. Поет став національним пророком, неподільно опанував «святая святих» священних почувань народу, не має в тому небезпечних суперників, не боїться забуття. Свою непорушну позицію завдячує він не геніяльності свойого твору, яким насякла душа його нації, не чарові моральної величі незламного його характеру, душевного гарту, але... психічному квієтизмові народу-раба-наймита, що в культі свойого генія-пробудника вибрав собі найдешевший, бо найбільш безпечний спосіб заспокоювання своїх патріотичних емоцій, доведений до бездушних деклямацій його пророчих слів, що в інтерпретації рабів утратили вогонь пориву й чар героїчної просоти. Як вигідно сховатися в крилатій тіні легендарного велетня, що немов Геракль земну кулю взяв на себе сутноту українтсва. На культі Шевченка, на його всенаціональному характері, на боротьбі громадсько-суспільних і політичних груп за душу поета, викривлену й покалічену прокрустовим ложем ідеологій, програм, маніфестів, — пізнати мораль суспільности, за лінивої, щоб пошукати собі нові предмети зацікавлення, за мало амбітної, щоб свою духову вбогість признати... і перемогти. Шевченка зроблено повновартним синонімом українства, тому, хто вміє завоювати «Кобзаря», той панує над життям цілого народу, що не дасться ніяким робом відділити від його особи і подумати інакше, як крізь призму його творчої індивідуальности. Синкретизм чи радше синтетизм моральних національних цінностей у пророчій ролі Шевченка влекшив українським ворогам їх боротьбу проти визвольницьких прямувань нації настільки, наскільки воююче українство закрилося щитом свого національного генія, як найпевнішою своєю зброєю, і, боючись якоюнебудь зміною ослабити свою позицію, закостеніло на місці і щодалі то судорожніше тримається своєї незмінної зброї. Шевченко служив усім і всяким способом: він апостолує, демонструє, маніфестує, грозить ворогам, розраджує своїх — суцільно він поставлений на сторожі боронити чистоти його образу національного пророка і заслуженого спокою в пантеоні «великих предків». Однак там, де затрачено почуття достойности, сорому й такту, насилуються і найбільші імена героїв до пересічних функцій, а іменем країни називається спортовий клюб і преспокійно десятками літ виставляється його на шикани й хамські жарти вуличного босяцтва, що товчеться по спортових грищах. Але цей рух нескромности не випадковий, він відповідь на почуття меншвартости — що менше певности в собі, то сильнішого треба зовнішнього жесту, тому сягається по найбільше: назву рідної землі. Клясичний приклад, як індивідуальність національного пророка зводиться до рівеня пересічности й шаблону — то Шевченко. Розміняний, затомізований причинкарями, зінтерпретований на прокрустовім ложі політичних і соціяльних ідеологій — Шевченко втратив поривний чар безпосередньої особовости, який вимагає перспективи, історичної віддалі-дистансу, що їх дають належна пошана і стриманість. Влізлива демократична щирість, нав'язлива сльозоточива любов безталанного Кобзаря — заялозили образ поета товстою поволокою відпустового, яр-

маркового «лобзанія». Чи це не доказ тупої бездумности й бездушности, що час одного століття, затопленого повінню Шевченкового культу, не дав українській культурі до нині буквально ні одного суцільного наукового твору про його творчість, конгеяльного рівнем з мистецькою висотою Кобзаревого слова. Шевченко до нині не дочекався свойого критика — вченого, що опанував би в цілості його появу, як поета й людини. А коли ця своєю двозначністю і фальшивістю нестерпна ситуація далася вкінці відчути, — треба було змобілізувати легіон імен, щоб приступили до змалювання вичерпного образу Шевченка. Заслуга починників, без уваги на рід спонуки, супроти рідної науки — безсумнівна, але навіть шіснадцятитомна праця не змінить факту, а саме, що «століття Шевченка» не надхнуло — ніякий поет світової літератури не зазнав і приблизно Шевченкової популярности — бодай одного таланту до монументальної наукової праці про національного генія. З хмари українських мовознавців і істориків літератури не виринула ні одна світоч, щоб над ярмарковим крамом шевченкознавства розвинути велику фільму геніяльної критичної синтези. Довкола поета і надалі пустка, бо ганебна метушня торгівців богомазами не може входити в поважний рахунок.

Уявім собі ближче «культ Шевченка» в його середовищі: 3)
единий поет, пророк, учитель в одній особі; беззастережна пальма першенства, загальна прив'язаність. Ця ситуація не видає впродовж десятків літ ніякого геніяльного інтерпретатора. Аж дивна ця наукова кволість української душі, тієї душі, що видала, чи краще стихійно зродила квіт української пісні, дива народньої творчости, словної, пісенної, рухово-танкової.

ПРОБЛЕМА НАРОДНЬОЇ ТВОРЧОСТИ. А може це не твір душі, тільки української землі? Земля і стихійна творча народня душа, це якби один суцільний органічний зв'язок, один творчий цикль. Тут життя проявляється самочинно, без апріорного свідомого зусилля. В тому творча оригінальність української землі незрівняна, однак дальші категорії вияву, як стисла культура духа, вишкіл-дисципліна волі, методичне оформлення емоцій і почувань, — вже не тільки слабо зазначені на сторінках нашої духової історії, але попросту їх бракує. Українській історії до тепер бракувало формотворного, організуючого чинника; іменно мотив систематичного особового діяння є тут явищем великої рідкости.

ГЕНЕЗА ШЕВЧЕНКА. Сам Шевченко появляється як цілком несподівана, геніяльна імпровізація тієї загадочної землі. Містичний корінь його чародійного зародження закритий мрякою минулого, що в свойому лоні переплело кількакратними наворотами суперечні й ворожі собі мотиви рас, племен, вірувань і релігій. Окраїнний характер землі підкреслює не з одного тільки погляду її межову й сторожну ролю. Межа лісу й степу, Азії і Європи, півдня й півночі, Сходу й Заходу, осілости й кочовости, індивідуалізму й стадности, варварства й цивілізації (в подвійному значенні: супроти Візантії як варварства, супроти степових орд як уже цивілізованої сили). Скільки різнородних напластів природи й душі та яка головокружна глибина ударів, дійсних і можливих, руїнницьких вибухів, що нагло спалахають оргією диких навальних стихій, без напряму, мети, глузду, отже самоцільних і самозакоханих у власне діло нищення. Ось минуле з обличчям сфінкса, що час-до-часу зосереджується на появі геніяльної особи, на те, щоб після її героїчних але даремних зусиль... знову прийняти камінну маску загадки і століттями мовчати під буйний вихор подій, кривавих драм і нечувано жорстоких вартоломейських ночей. На тій землі, вздовж і вширш плюндрованій полчищами диких орд, що збігалися з усіх сторін степу якби на «чорну мессу», нічого не вирило нестертих спогадів. Здається, вона залила всі найглибші рани і наперекір людській люті родила, цвіла й розвивалася багатством своїх творчих сил наново, щоб далі манити кровожадні похоті східніх і західніх хижаків. Безприкладна є сила тієї землі, але й безприкладний її людський плід. По його лінивому мізку сковзалися всі найглибші удари історичної долі без сліду й без відплати. Нехай хто покаже пам'ятки духової творчости, де покарбовані сліди старших погромів. Ніде ні згадки. Якби на тій землі не було взагалі **органу історичної пам'яти,** що передає майбутнім поколінням кривавий досвід минулого як пересторогу й науку. **Є ним сам нарід, що її замешкує.** Він, у цілості, як предмет, є **слідом історичної долі** і він дає ключ до зрозуміння тяжких загадок. Той нарід, що забув усі досвіди своїх предків, що не вміє підтримати в пам'яті навіть зневаг і ударів вчорашнього дня — не дав багатій українській землі ніколи елементу законодатної сили і влади. 4) Український нарід є **продуктом-слідом** страшних процесів минулого і як такий він дає матеріял адекватного пізнання минулих подій. Він є вислідом-предметом ходу історії, тому він нічого не пам'ятає. 5)

3) Тут автор зазначує в примітці, що цю тему треба ширше розробити. (прим. Ред.)

4) Тут автор зазначує собі в примітці, щоб це основніше обробити. («Це осередня ідея, з якої треба вийти і розвинути її всесторонньо»)

5) На цьому місці автор подає довші міркування про «Проблему влади», бере цей уступ у дужки, щоб його виділити в окрему статтю.

Суґестивна сила української землі як магнет притягала з кожної степової хижацької стихії сильні елементи і брала їх у свій полон. Так залишилися на ній найрізнорідніші психологічно-етнічні форми, що ще не перемішалися до споду — звідсіль живлові відрухи, необлічена вдача, неопановані темпераменти, азійський сервілізм — хоч їх уже підбив начільний український геній, основний етос душі.

СИЛА ШЕВЧЕНКА. Шевченко вийшов несподіваний з землі непередбачених можливостей і відограв ролю в її сумлінні. Його сміливий виступ проти панівної течії залякав на смерть і так морально роззброєних земляків,... але й одночасно загіпнотизував їх долевим співом української музи, зачарував голосом духа землі, від якого не можна втекти, ні його відректися. В стихійному признанні до Шевченка дзвенів воскресний гимн пробуду завмерлих струн національного життя. Шевченко одним словом оживляв минувшину з її багатством поривів, коротких хвилин слави і довгих ночей упадку. Від Шевченкового слова не можна було нікуди скритися, бо воно гомоніло над головами незрячих гречкосіїв пророчим присудом призначення і переможно встановлювало над ними свою незриму моральну владу. Його поезія відкривала вступ до духової Батьківщини і тим **піддавала** психічно пасивне українство активній своїй стихії. Небавом наступила канонізація Шевченка на єдино повноправного представника народу й оформилався своєрідний культ поета.

З природи розмріяна, м'якосердна істота українця знайшла в Шевченківській творчості «максімум духового споріднення» і цей легкий внутрішній зв'язок уможливив поетові без особливого зусилля зо свого боку — його й цілком не було — та опору з боку українського читача завоювати **зразу** український загал і його душу. Така апріорна, беззастережлива суґестивна сила пророчого слова поета знаходить своє пояснення хіба тільки в виняткові виразистости-експресивности в формі поетичного слова чи образу самої долі народу і душевних глибин його землі. Цей поетичний вплив зриває всі штучні греблі, століттями будовані з метою знищити й загатити джерела української національної творчости, і вривається могутнім руслом до народної душі як живе об'явлення їй її власної істоти.

ШЕВЧЕНКО — СТИХІЙНА ЕМАНАЦІЯ. В цьому відношенні «національність» Шевченкового генія виступає в плястичній формі якогось біопсихічного синтетичного акту, що простягається на цілу появу особистости поета, що так своїм твором як і самим життям **освідомляє,** дає готовий вираз довгих періодів історії, забутих, приглушених і переназваних у боязкій душі «малих нащадків великих прадків». Як мистець — Шевченко неподібний до національних геніїв інших народів тим, що не мав з ними спільних рисів мистецького об'єктивізму, віддільних замітно від їх особи-людини і самого літературного твору. Відношення Шевченка до свойого середовища (Україна минула й сучасна 6) має дуже короткий, майже знікальний «промінь об'єктивности», натомість енергія безпосереднього почуття оформлюється творчо нервовими вибухами пристрастей, зривами надхненних слів і покликів, що лунають гомоном бойових фанфар, прокльонами й закляттями, гарячими візіями, що притягають минуле майже в сучасність, або вгадують майбутнє так, немов би творили його з власної душевної субстанції («Мені однаково»), з вогню любови й ненависти, якому за пісню в вузьких вертепах суб'єктивного ставання. 7) Гарячий ґейзером пробивається Шевченко з моря українського буття і **цілий** спадає (вертається) назад, у глиби того ж моря, як його найзаконніша еманація-хвиля (- слово). В цьому параболічному вогнистому льоті генія-метеору, що по короткій але енерґійній ролі творчого самовияву розпливається назад у своїй земній батьківщині — переданий ярко характер появи Шевченка як стихійної імпровізації, глибокої су'єктивности, недоступної для методичних спроб стилізації, критичного відокремлення і систематики. Шевченка не можна відорвати від рідного крайовиду, психічного підсоння своєї раси, від зумовляючих сил історії й традиції. З них і серед них виринає він і триває як акт їх синтетичного злиття, як хвилевий але фізіогномічно рішальний для національної самосвідомости процес зосередженого творчого горіння. Тут, у генетично-психічному підложжі життя і в законі його історичного діяння єдино можна знайти ключ до розгадання таємниці, що їй на ім'я Шевченко. Він належить органічно, іманентно українському народові на стисло означеному місці й моменті його історії, з якого його не можна видістати ніяким «кунштом» критичної абстракції. Однак ця історична означеність не обмежує засягу впливу його духової індивідуальности, яка в цьому питанні якби позбувається якимсь чудесним способом своєї часової і простірної умовности та обов'язувала як нормативний закон, як статична дійсність, **національна природа душі** — чиста «ucrainitas», що апріорі стається внутрішньою формою національного духового розвитку.

Шевченко появився в характері скрайньої конеч-

6) Автор знову зазначує тут, що це місце треба «стилістично докладніше й прецизніше представити.

7) Мабуть бракує тут закінчення речення. Автор мав намір ціле це місце перестилізувати й перевірити, але того пізніше не зробив. (Прим. Ред.)

ности, як надзвичайний вислів історичної долі, її внутрішнього структурального ритму, якби в момент найглибшого упадку, коли — здавалося — все довкола кричало... смерть,.. заглада — вічна загибіль. Тоді, немов зо **страшного переляку** перед холодним поглядом ворожої долі, що заклинала й заворожувала, — зірвалась українська душа і на один момент зібрала всю можливу свою **творчу свідомість**, яка... загорілася вульканічним вибухом і вдарила вогненним стовпом творчого слова під саме небо. Цей **рефлекс-зворот** від близького занику в формі якогось напівсвідомого здавлення 8) під порогом свідомости національного життя до наглого прозріння й освідомлення своєї національної індивідуальности — це власне Шевченко. В ньому переломлюється українське життя на шлях свідомого відчування своєї особовости і прямування до політичного вислову. Це майже матеріяльний вираз метафізичної сутности української душі, субстанціяльна заява нашої дійсности на доказ її самостійного існування в характері духової і історичної якости. 9) Шевченко вплетений з аспекту внутрішньої, органічної причиновости в історичний процес, який від нього звертається під впливом заплідньоючої сили його генія в напрямі оформлення себе в життя історичної індивідуальности. Шевченко — восіблена доля народу, на який видано смертний присуд; в хвилині, коли історія відчитує його продовженими складами — вибухає він нараз усіма пристрастями гніву, протесту, ненависти, бунту, — любови, ніжности, батьківські ласки, патосу релігійної візії братерства з Україною на чолі, — і в тому одному короткому акті зосередженого діла, на яку злинула ласка пророчого самовідчуття. В короткому житті кріпака-поета, якого викуплену волю вкорочено й припечатано десятилітнім засланням, звалюються на себе одночасно минуле, сучасне й майбутнє, немов би кожне з них боялося за себе і боролося зокрема за власне збереження, хочби тільки за один момент існування в пророчій візії генія. Звідсіль такий пробійний нальот різнородних тем на душу поета, постаті української природи — дух степу, душа могил, існувальна супочинність хуторів, то знову драма блискучої минувшини, що запалася під землю якби з допусту каральної Божої руки. І поетова сучасність, викривлена налогом безхарактерности, і будучність, що палає в огні воскресних візій, рисованих закривавленим мечем на полотні відплатної боротьби, мстивої і нещадної. Кожна історична особливість, ясна чи чорна, тиснеться в натовпі якогось хаотичного, навипередного оспіху, щоб урятуватися перед забуттям, навіть за ціну поетового проклону. Дано мало часу — тому така зосередженість у вибуховій струї ліризму, що одним почуттям заступає широкі полотна епічних образів; замісць епічного спокою — змінливий настрій, значений крутими зворотами катастрофальних подій, переживань. Розпучлива схвильованість душі пронизує і саму творчість, даючи їй вираз найбезпосереднішого суб'єктивізму.

Національність Шевченка в світлі повищої аналізи тожсама з оригінальним актом духової історії, в якому українське життя прийняло скріплений вираз національної свідомости. Вона еманує з творчої індивідуальности поета якби відривами живої душі і це рішає про стилістичну й формальну своєрідність поезії Шевченка, якої не можна передати ніякими іншими виразовими засобами, тим менше духом чужої мови.10) Це **безпосередня, інтенсивна або пряма національність,** що промовляє внутрішньою стихією духового руху і напрямом почувань, які може схопити, відчути і засвоїти собі тільки підмет того самого **національного кола,** що живе спільним безпосереднім наставленням і інтуїтивно відчуває міру ритмічного упливу національного життя. Найкращий первень кожної поезії, її формотворний, мистецький етос нерозривно зв'язується зо словом, як своїм виразовим засобом першого ступня оформлення; слово як таке має вже свою первісну форму, але в періоді «поетичного циклю», «в стилістичній стопі», «в елементі стилю», а далі в закінченому поетичному образі слово набирає своєрідного значення, бо піддається згаданому мистецькому етосові, що зо словної глини виліплює поему-статую. Це **сфера внутрішнього поетичного значення,** в засаді неперекладного, що тим інтенсивніше відживає, чим більше приймальна душевна конституція подібна до його джерела, до української психіки творця. Власне Шевченкова поезія є того своєрідного внутрішнього значення, що доступна тільки українській душі. Український національний геній залишився **недоступним** для світу з боку своєї істотної величі. Бо описаний внутрішній спогляд 11) на індивідуальність поета замкнений для кожного, хто **органічно** не зв'язаний з ґрунтом українського життя, що видало поета, і **долево** не бере в ньому участи. Шевченко лежить далеко в суб'єктивістичній глибині української істоти, що в такій перспективічній віддалі зникає, розпливається для зовнішнього глядача; натомість він без усякого зусилля в **цілості зрозумілий, ясний і простий** для кожного відчувача внутрішнього 12), який са-

---

8) Українська історія половини 18 і першої половини 19 століть представляє sui generis фройдівський, психічний комплекс.

9) Тут автор додає пояснення термінів у німецькій мові: «der geistlichen und historischen Qualitaet». Прим. Ред.

10) Тут знову автор робить заввагу, що це треба ширше розробити. Прим. Ред.

11) Аспект, також «Anschauung». Прим. Автора.

12) Empfinder des Inneren Прим. Автора.

ме вичуває в кожному слові чи в образі душу поета. Задля своєрідности ролі поета, одноразової життєво, але постійної символічно для українства, Шевченко не ввійшов до світової літератури і не зайняв там ніякого місця. Щобільше: засаднича трудність виявилася б саме в зв'язку з окресленням його значення для світової духової культури. Тоді стало б ясно, що мимо своєї висоти мистецької форми, надзвичайної легкости й простоти вірша, безпосередности почуття, глибини переживання — Шевченко не трапляє ні до уяви ні до почуття, ні до інтелектуального устрою європейського читача 13) тому, бо головна його тема, абсолютний предмет його творчої уваги, — «Україна» — не може глибше зацікавити того читача і тримати його увагу в стані посиленого напруження. Навіть такі загально признані, першорядні величини світової літератури, як Данте, Ґете, Ібсен, Байрон, Віктор Гіґо, цікавлять сьогодні тільки стислих фахівців, бо формально ті поети здебільшого вже відповідають сучасній «мистецькій стопі» і способові відчувати життя, переживати мистецтво й розуміти проблематику думання, які є інші в кожній добі. Хто ж з європейських дослідників поцікавиться основніше українським поетом, той напевно відкриє в ньому дуже своєрідні риси і в них подивлятиме моральну велич і мистецьку красу національного генія, що є правдивим феноменом у природній своїй Батьківщині. Українська наукова критика мусить остаточно з'ясувати позицію українського Гомера і таким чином влегшити, а може навіть піддати деякі суґестії відповідним чужим чинникам, щоб щодо цього питання не було більше неясности ні двозначности.

13) Такий читач існує всупереч усякій націоналістичній виключности нашої доби. Прим. автора.

Богдан Боцюрків

СОЦІЯЛЬНА СТРУКТУРА ПІДСОВЄТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Проблема соціяльної структури і соціяльної мобільности в пореволюційній Україні не були досі належно висвітлені в соціологічній літературі. На українській мові появилося невелике число поважних статтей, що з більшим чи меншим успіхом обговорюють деякі аспекти цього питання, або обмежуються до дуже загальних завваг відносно соціяльних змін в підсовєтській Україні. Не краще положення і в чужинецькій літературі, яка зправила обмежується «всесоюзним» масштабом, обминаючи питання зв'язку між національною соціяльною зріззрізничкованістю в СССР. 2)

Найбільшою перешкодою досліджуваині соціяльної структури УССР являєтся відсутність достовірсовєтських статистичних даних, зокрема від 1930-их років, завдяки офіційній фальсифікації чи засекречуванні таких даних, зокрема по віднюшені до окремих національностей СССР. З зв'язку з тим у нашій статті ми приневолені спиратися на давніших статистичних даних про СССР (включаючи перепис населення з 1926 р.) та принагідних і не завжди певних інформаціях у новіших совєтських публікаціях, офіційних заявах, державних розпорядженнях і законах, підсовєтській українській пресі, як теж спостереженнях і висновках українсь-

1) З української літератури про соціяльні прикмети УССР, слід відмітити такі статті, як В. Янова «Суспільні верстви» у Енциклопедії Українозиавства, том 1, частина III, зокр. ст. 1141-1144; Г. Селегень «Демографічна наука в Україні» та «Міста України є українські» у Визвольному Шляху, ч. 2, 1954; В. Кубійовича і Г. Селегень «Число і будова людности України» у ЕУ, т. 1, ч. 1; «Совєтське народовбивство українського народу», Укр. Квартальник IV, 4, Осінь 1948 р.; Д. Шалдій, «Зміни соціяльного обличчя українського селянства», Визвольний Шлях 1, 2, лютий 1954; Б. Левицький «Нова Верховна Рада в УССР», Вперед ч. 4, квітень 1955.

2) Гляди A. Inkeles, "Social Stratification and Mobity in the Soviet Union", Class Status and Power, ed. by R. Bendix & S. M. Lipset (Glencoe, 1953); H. Achminov, "Die Oberschicht in der Sovietunion", Ost-Europa, III/4. (August-October, 1953); L. A. Carer, "Some Aspects of Soviet Family Policy", The American Journal of Sociology, LVI/5, March, 1951. V. Gsovsky, "Family and Inheritance in Soviet Law", The Russian Review, VII/1, Autumn 1947; P. Guillebaud, "The Role of Honorary Awards in the Soviet Economic System", The American Slavic and East European Review, XII/4 1953; R. A. Feldmesser, "The Persistence of Status in Soviet Russia", The American Journal of Sociology, LIX/1, July 1953; Побіч згаданої вище статі Інкелес-а, на особливу увагу заслуговують теж V. V. Kulsky, The Soviet Regime (Syracuse, 1954) and M. Fainsod, How Russia is Ruled (Cambridge, 1953).

Окремо слід згадати совєтську працю (що очевидно держить офіційну партійну лінію щодо соціяльних відносин в СССР) В. Карпінського, «Соціяльна і державна структура СССР (Москва, 1952, на анг. м.) і статті у еміґраційному російському «Вестнику Института по Изучению Истории и Культуры СССР, як А. Поплюйка «Миграция населения и урбанизация СССР» (1952, ч. 2) та Ю. Ґудім-Левковича «Труд в современных колхозах» (тамже).

ких і чужинецьких дослідників СССР.

Поняття соціяльної кляси в нашій статті ми, за М. Вебером 3), основуємо на критерії «економічної кляси», характеризованої спільними «клясовими інтересами» і подібним відношенням до продукції та набування дібр, та критерії «соціяльного положення (статусу)» залежного від «престижу» даної групи в суспільстві (і в режимі), її консумції дібр і «стилю життя». Питання соціяльного зрізничкування в підсовєтській Україні дальше ускладнюється як офіційною ідеологією так і національною приналежністю; панівна позиція компартії і російської нації в СССР відповідно модифікує розподіл вартостей (зокрема політичної сили, економічних привілеїв і престижу). Це, в свою чергу, підкреслює розходження між «офіційною», совєтською та «неофіційною» національною системами вартостей, що відбивається на соціяльній структурі України і заставляє совєтський режим «декорувати» свої керівні органи в УССР відомими іменами в українській культурі й науці.

Розглядаючи соціяльні процеси в УССР, вважаємо необхідним перш усього з'ясувати соціяльну структуру дореволюційної України, щоб згодом вказати в якому напрямі і до якої міри вона змінилася під впливом совєтського режиму, а зокрема індустріялізації, колективізації та останньої світової війни.

Дореволюційна Україна

Україна на порозі XX століття відзначалася недорозвиненою соціяльною структурою базованою здебільша на успадкованому клясовому положенні (статусі). Базою соціяльної піраміди являлося селянство (що становило близько 90% усього населення України) і нечисленне робітництво, за яким слідувала невелика міська середня верства; завершувала оцю структуру ще менша вища верства, на яку складались дворянство, вищі чиновники й військова верхівка, новонароджена група індустріяльних і комерційних капіталістів та вище духовенство. З національної точки зору, українці становили біля 75% сільського та близько 20% міського населення; 4) серед робітничої верстви пропорція українців була менша як серед загалу населення, тоді як серед вищої верстви переважали росіяни та русифіковані українці.

На протязі XIX століття, після майже повної русифікації чи полонізації вищої української верстви, виросла поволі нова соціяльна група — українська інтеліґенція. Виводячись здебільша зо священничих і міщанських родів, як теж з-поміж заможнішого селянства, інтеліґенція рекрутувалася з людей з щонайменше середньою освітою, які звичайно виконували іншу як фізичну працю і засвоїли певний «стиль життя», відрізнюючись цими прикметами як від селянства так і робітництва. Нова українська інтеліґенція, виповнюючи до певної міри прогалину між клясами й між міським і сільським населенням, злагіднювала соціяльні протиріччя між ними. 5) Проте, вийшовши з народної маси, українська інтеліґенція здебільша ідентифікувала себе з інтересами українського селянства, вважаючи своєю місією його національне освідомлення, освіту, політичну організацію та поліпшення економічного положення селян. Будучи, як і в інших поневолених народів Східної й Середущої Європи, носієм національної ідеї, інтеліґенція, як нова «політична кляса», стала в проводі українського національного руху — зокрема в ділянках культури й освіти, політичних партій, кооперативного руху, та в роки 1917-21 очолила українське державне відродження.

Дореволюційна Україна не визначалася значною соціяльною мобільністю, не виявляючи замітнішого руху з села в місто чи з селянства в середущу верству. Причинами були тут обмежені для селянства можливості загальної, технічної й професійної освіти, і постійний наплив в Україну адміністративного й військового персоналу, та підприємців, або їх рекрутування з російської та інших меншин в Україні. Подібний наплив вишколеного робітництва з Росії і зросійщених міст обмежив рух з українських сіл у фабричне робітництво, серед якого український елемент виставлений був на русифікаційний тиск. Українське село позбувалося надвишки населення радше еміґрацією в хліборобські райони Кубані, Волги й Сибіру, або в заморські країни (зокрема з Західньої України).

Соціяльні наслідки совєтизації України

Знищення російськими большевиками Української Народньої Республіки і встановлення совєтського режиму в Україні познаїились основними змінами в її соціяльній структурі. Майже повністю еліміновано було в роки 1917-21 вищу верству (великих земельних власників, вищий адміністративний і військовий персонал, вище духовенство) й капіталістів. яких позбавлено давного економічно-соціяльного положення і в значній мірі ліквідовано фізично або заставлено еміґрувати закордон. Частина української інтеліґенції загинула в боротьбі за державність чи з рук большевицького режиму, а значне число інтеліґентів виеміґрувало закордон в роки 1919-21.

Большевики, зліквідувавши приватну власність на засоби продукції, офіційно визнали існування в СССР тільки двох кляс — робітників і селян, об'єднаних поняттям «трудящих»; тільки згодом

---

3) Max Weber. "Class. Status. Party". у збірнику Class, Status and Pawer (Glencoe, 1953), 63-75

4) Г. Селегень, «Міста України є українські», Визвольний Шлях, лютий 1952, ст. 56, 59.

5) В. Янів «Суспільні верстви», ЕУ, т. 1, ч. III, ст. 1141-2.

т. зв. «трудова інтеліґенція» удостоїлась офіційного визнання совєтською теорією, проте не як окрема соціяльна кляса, а «прошарок», надбудова — «органічно» пов'язана з обома «трудящими» клясами. 6) Це сталось тільки після того, як залишки дореволюційної інтеліґенції постепенно розчинилися у новій совєтській інтеліґенції робітничого та селянського походження.

Тоді, коли теоретично «диктатура пролетаріяту» поставила робітництво на чоло совєтської соціяльної структури, соціяльні процеси в лоні совєтського суспільства рухались в іншому напрямі. Справне діяння нової системи вимагало інституціоналізації керівництва політичного, військового й економічного; опорожнені революцією пости в державній адміністрації й удержавленій індустрії мусіли бути заповнені; продукція мусіла бути збільшена й необхідно було скріпити індивідуальні спонуки в такому ж збільшенні. Це все вимагало поширення й інституціоналізації великого партійного й бюрократичного апарату, реорганізації продукції, зрізничкування заробітньої плати й інших спонук, використання оставших дореволюційних кадрів спеціялістів в адміністрації, військовому ділі й економії та перш усього скоре вирощення нових, політично надійних, кадрів спеціялістів у різних ділянках майже повністю удержавленого життя, У висліді того, перше і друге десятиріччя совєтського режиму в Україні, зокрема в роки індустріялізації й колективізації, позначилися високим степенем соціяльної мобільности, як горизонтальної з сіл у міста так і вертикальної з селянства і неспеціялізованого робітництва в кваліфіковане робітництво, адміністративні, технічні й культурно-освітні кадри і т. п.

Соціяльні зміни в підсовєтській Україні ілюструють дані переписів населення СССР у 1926 і 1939 роках. І так в 1926 році міське населення України зросло до 5 мільйонів або 18.6% усього населення УССР, в 1939 році до 11 мільйонів або 34.2%, тоді як вілсоток сільського населення зменшився з 81.4 % в 1926 р. до 62.8 (19 мільйонів) у 1939 році 7). Але тоді, як число українців серед робітництва зросло до 60% в 1926 та навіть 78% в 1931, питома вага українців між урядовцями впала з 40% в 1926 до 22% в 1931 р. 8), що вказує на рекрутування режимом бюрократичного персоналу насамперед з поміж російської й інших неукраїнських меншин, дальший наплив такого персоналу з Росії і, правдоподібно, тенденцію певної частини українців у совєтській бюрократії щонайменше назовні заявляти себе росіянами.

В 1920-ті роки совєтський режим офіційно зрізничкував українське селянство в три групи: «куркулів» (заможнє селянство, що користувалось найманою працею), «середняків» (без найманої праці) і «бідняків» (малоземельне або безземельне селянство та наймані сільські робітники). Фаворизуючи цю останню групу, большевики використовували її для розбиття клясової єдности селянства та «загострення клясової боротьби в селі»; ця частина селянства послужила режимові початковою основою для організації колгоспів.

Колективізація землі зустріла опір величезної більшості українського селянства, який зломано тільки організованим голодом і арештами, засланнями й розстрілами найбільш активного й національно свідомого селянського елементу. Знищення економічної незалежности селянства, основно змінило його соціяльне положення. Теоретично, землю держава передала в користування колгоспів, на ділі ж вона залишилася власністю держави, тобто партійно-державної бюрократії. У висліді колективізації колгоспне селянство опинилось у становищі подібнім до сільського пролетаріяту (робітників радгоспів), з тією різницею, що за селянством залишено невеличкі присадибні ділянки і платню натурою, побіч грошей. Зате по селах виросла нова колгоспна панівна верства зложена з керівників колгоспів, більшости українського селянства, який зломано тів, партійного й адміністративного апарату.

З національного боку, совєтизація України не зліквідувала панівної позиції російської меншини. Як було згадано, до революції селянство було майже виключно українське, тоді як росіяни, жиди й русифіковані українці становили більшість у і так невеликій робітничій верстві. Встановлення совєтського режиму в Україні завдяки підбою її Совєтською Росією і визнання режимом панівної ролі індустріяльного пролетаріяту відбилися на національному складі компартії й державної бюрократії в Україні, в яких відсоток українців, зокрема на керівних позиціях, далеко не відбивав питомої ваги українців у населенні УССР. Намагаючись теоретично обґрунтувати панівну позицію росіян у сов. системі, Сталін писав у своїй книзі «Марксизм і національне питання»: «ясно, що політичною базою пролетарської диктатури є передусім центральні райони Росії, а не окраїни, що являються хліборобськими країнами» 9) Таку ж думку знаходимо в постановах XII Конґресу ВКП(б), де стверджується,

---

6) Большая Советская Енцыклопедия окреслює совєтську інтеліґенцію, як «соціяльну верству, що складається з людей, професійним зайняттям яких є розумова праця», і зачислює в інтеліґенцію такі катеґорії людей, як «вчені, інженери, лікарі, письменники, вчителі, агрономи, державні і партійні службовці, керівники підприємств, машино-тракторних станцій, колгоспів та радгоспів, генерали, артисти»... «Будучи лише верствою, а не клясою, інтеліґенція нездібна відогравати самостійну політичну ролю в совєтському суспільстві». Цитовано у статті «Соціяльні кляси в Совєтській Україні», Новий Шлях, 17. 2. 195».

7) Г. Селегень, тамже.

8) Зингер, Национальный состав пролетариата СССР (Москва, 1934)) ст. 11.

9) Й. В. Сталин, Марксизм и национальный вопрос (Москва 1938), ст. 12.

що «низка республік і національностей не спроможні повністю користуватися правами й можливостями створеними рівністю національностей, не зумівши піднестися до вищого рівня розвитку. Ситуація в низці національних республік (Україна, Білорусь, Азербейджан, Туркестан ін.) комплікується тим, що більша частина пролетаріяту, який являється основою совєтської влади, належить до великоруської національности» 10).

Повищі фактори гальмували вертикальну соціяльну мобільність українців в УССР, в користь неукраїнських «пролетарських» елементів, зокрема росіян. Зрештою більшовики й не старалися повністю «українізувати» компартію, ні надто умасовлювати КП(б)У. На це вказує малий відсоток українців у ВКП(б) (5.8% в 1922 і 11.7 в 1927 ро ках), тоді як українці становили 21.2% уського населення СССР), як теж відносно мале число партійних комуністів в Україні (676,190 в 1952 році, в порівнянні з 6.013.259 в цілому СССР, або 16 кому ністів на 1.000 населення УССР проти 29 на 1.000 в цілому СССР та 37 в РСФСР) 11).

Соціяльні кляси підсовєтської України

В 1930-ті роки спостерігається в СССР щораз сильніша офіційна тенденція в напрямі нового клясового зрізничкування, природно пов'язана з прискореною індустріялізацією країни і з централізацією її політичної й економічної організації. В 20-ті роки політика вирівнювання заробітних платень, дифузія відповідальности в індустрії між фабричним управлінням, партією й профспілкою, невдачі партійних «висуванців» на керівних постах совєтської економії і інші большевицькі експерименти не сприяли реалізації економічних плянів режиму. Реакцію проти невигідних режимові марксистських принципів економічної організації сиґналізувала відома промова Сталіна на конференції індустріяльного керівництва в 1931 році 12). Сталін, вказуючи на «хаотичну картину» совєтської індустрії, гостро критикував спонтанність у наборі робітництва, неприкріпленість робітництва до підприємств, «урівніловщину», «ліву» тенденцію вирівнювання заробітніх платень», «відсутність особистої відповідальности» і недостачу кваліфікованих інженерних, технічних і адміністративних кадрів. Накреслюючи програму збільшеної продукції, Сталін намітив такі реформи в організації індустрії: організованому білізацію нових робітничих кадрів; дальшу механізацію виробництва; скріплення особистих спонук для робітництва і технічно-адміністративного персоналу, базованих на зрізничкуванні платень; концентрацію відповідальности в руках директорів підприємств; створення нової совєтської технічної інтеліґенції та скріплення її авторитету; ділова звітність підприємств. 30-ті й 40-ві роки позначились постепенною реалізацією повищих принципів в совєтській економіці. Проскрибовано марксистський принцип «від кожнього по його здібності, кожньому по його потребі», якого другу частину замінено у «Сталінській» конституції 1936 року «кожньому по його праці» (стаття 12). Низкою законів поглиблено зрізничкування платень за фізичну й умову працю, встановлено сстему виробничих норм, «трудодні» по колгоспах і акордову працю в індустрії. Заробітню платню робітників узалежнено як від продуктивности так і формального стажу, і відокремлено від неї систему платень для адміністративного й технічного персоналу з далеко вищими ставками, «особистими платнями» й «преміями». 13)

Завдяки цим реформам і низці споріднених заходів 14) в атмосфері звороту в національній політиці до російського шовінізму та русифікації, під кінець 30-их і з початком 40-их років зарисовується в підсовєтській Україні нова соціяльна структура зо зростаючими міжклясовими противоріччями і впадаючою вертикальною мобільністю. За критеріями зайняття, винагороди й покупної сили і різних привілеїв та таких культурних факторів як вищий статус умової праці над фізичною, сучасна УССР уявляє собою соціяльну піраміду, на якої вершку знаходимо нову панівну клясу зложену з партійно-державної бюрократії і вершків т. зв. «трудової» інтеліґенції», а на самому дні тієї піраміди — закріпачене колгоспне селянство. Йдучи зверху вниз, ми можемо розрізнити такі щаблі соціяльно-клясової драбини в сучасній УССР: 15)

1. Панівна верства, в яку слід зачислити керівний

---

10) Цитовано у В. І. Гришка, Дві російські акції — одна українська відсіч (Нью Йорк, 1951), ст. 24-25.

11) Цитовано за совєтськими даними у M. Fainsod, How Russia is Ruled (1953) p. 218-19.

12) Й. В. Сталін, Проблеми Ленінізму (англомовне видання, Нью Йорк, 1941).

13) A. Inkeles, "Social Stratification in the Soviet Union", Class, Status and Power (1953), p. 610

14) Споміж новіших заходів режиму на поглиблення соціяльно економічних різниць у совєтському суспільстві на особливу увагу заслуговують теж податкові реформи. Згідно з інструкцією міністерства фінансів СССР з 27. 3. 1949, приходовий податок від місячних приходів вище тисячу руб. обмежено до 13% (тоді як в «капіталістичних» країнах процент такого податку підвищується в пропорції до приходів); при тому звільнено від приходового податку персонал збройних сил і поліції, «героїв» Союзу і Труда, орденоносців, як теж т. зв. «сталінські премії». В той же час біля 50% державного приходу постачають високі посередні податки на предметах масового вжитку, що непомірно обтяжує менш заможні маси населення. Характерно теж, що з початком 1940-их років знесено спадковий податок, що забезпечує нагромадження багатства в упривілейованих родинах. Подібний вплив має теж система обов'язкових державних позик, за якою, незалежно від величини приходів, підписується обліґації рівні платні за 3-4 тижні праці. Гляди: V. V. Kulski, The Soviet Regime (1954), p. 411-452

15) Дещо відмінну клясифікацію можна знайти в А. Інкельс-а, тамже, ст. 610-11.

персонал партійної і державної бюрократії, індустрії і сільського господарства, армії та поліції, як теж деяких письменників, мистців, науковців і спеціялістів по різних ділянках. У цій групі можна відрізнити дві категорії людей: довірених людей Кремля, які користуються фактичною силою (хоч часто займають вони позиції «перших заступників»), та людей яких висунено на керівні і «репрезентативні» позиції задля їх популярности, або престижу серед населення або задля вийняткового знання тої чи іншої технічної чи економічної ділянки. З національної точки зору, у першій групі переважають росіяни, другій, «декоративній» групі — українці 16) Чимало членів тієї групи являється українцями радше по прізвищі і походженні, і ідентифікують себе вони з панівною російською національністю. У зносинах між собою і підвладними, за вийнятком деяких урочистих нагод, панівна група користується російською мовою («мовою Леніна»). Склад панівної групи незвичайно мінливий; це випливає передусім з далекойдучої централізації партійно-державного апарату: «провідне ядро» УССР комплектується шляхом назначення «згори» і тому кожня зміна в персоналі чи політиці Кремля відбивається на складі керівних органів УССР, без уваги на їхню позірну «виборність»; до того при обсаджуванні керівних постів в УССР рідко застосовується національно-територіяльний принцип, і перекидання людей із РСФСР чи «всесоюзного» апарату до УССР чи навпаки, являється нормальним явищем. Така пересувка вершків республіканського партійно-державного апарату не допускає до їхнього «вкорінення» в республіці, концентрації відосередньої сили і розвитку «буржуазного націоналізму» чи хоч льокального патріотизму в керівництві УССР. Республіканські й обласні керівники звичайно постачають Кремлеві «жертвенних козлів», коли необхідно обороняти «непомильність» партії і скинути вину за невдачі на плечі «молодших братів» у Києві.

2. **Вища середня верства,** куди можна зараховувати середущі ранги в партії і державній та економічній адміністрації, технічних спеціялістів, значну частину працівників культури, мистецтва, освіти й науки, людей «вільних професій», офіцерів збройних сил і поліції, та взагалі людей з вищою советською освітою. Численно, українці мабуть переважають у цій групі, хоч значне число між ними щонайменше прилюдно вживає російську мову; побіч них зокрема між працівниками культури, освіти й науки, можна знайти високо-свідомий національно елемент, який так чи інакше перетривав ліквідаторські чистки українсьої інтеліґенції. Хоч не в тій мірі як панівна група, вища середня верства все ж таки вибивається понад решту населення УССР високими платнями, упривілейованими житловими умовинами і високим відсотком членів компартії.

3. **Колгоспна «аристократія»:** голови колгоспів і радгоспів, директори МТС, їхні помічники, сільсько-господарські і технічні спеціялісти, сільські партійні керівники, «передовики сільського господарства» і т. п.

4. **Робітнича аристократія:** найбільш упривілейоване робітництво, зокр. т. зв. «стахановці», «ударники», бриґадири, майстри, фабричні партійні і профспілкові керівники. У цій групі позначається (як і в колгоспній «аристократії») високий відсоток членів партії, значний відсоток росіян і низький рівень національної свідомости серед українців.

5. **Нижча середня верства:** низові службовці, рядова бюрократія в державній і економічній адміністрації, народні вчителі, фельдшери, і т. п.

6. **Рядове робітництво,** серед якого можна розрізнити краще платні категорії кваліфікованих робітників (зокрема випусники ФЗУ), півкваліфікованих та чорноробочих; заробітня платня робітництва узалежнена від кваліфікацій, типу індустрії і продуктивности окремих робітників. На периферії робітництва і селянства знаходиться сільське робітництво (зокрема робітники радгоспів). 17)

7. **Колгоспне селянство,** якого прибутки вагаються в залежності від положення колгоспу, урожайности землі і типу управлюваних культур, як і низки персональних факторів. 18) Ще більш, як серед рядового робітництва, українці становлять величезну більшість у тій соціяльно-економічній клясі; з другої сторони в ній найменший відсоток партійного та русифікованого елементу. Селянство репрезентує базу соціяльної піраміди в УССР, найбільш упосліджену й експлуатовану клясу. Подібно як у робітництва по відношенні до своєї «аристократії» та управляючої фабричної бюрократії, клясові інтереси селянства знаходяться в гострому протиставленні до інтересів колгоспної «аристократії» і репрезентатованої нею партійно-державної бюрократії.

На периферії соціяльної структури УССР знаходяться «неблагонадійні» елементи різних професій і різного походження, (зокрема певний відсоток української інтеліґенції), які були репресовані адміністративним шляхом чи поліцією, позбавлені громадянських прав, чи наплямовані за їхнє соціяльне походження, споріднення, зв'язки, «помилки», або

---

16) Популярні українські письменники чи їхні сини здавна вживались большевиками для «декорації» советських українських «урядів», починаючи від Юрка Коцюбинського, кінчаючи на П. Г. Тичині та С. В. Стефанику.

17) Коло 40% повоєнної робочої сили в УССР становить молодь від 12 до 19. років. Гляди А. Поплюйко, «Миграция населения и урбанизация СССР» у Вестнику Института по Изучению Истории и Культуры СССР ч. 2, 1952, ст. 85.

18) Ще в 1939 р. жінки становили б. 60% колгоспних робітників (Поплюйко, тамже, ст. 82), після останньої війни та набору чоловічої молоді у Донбас і на освоєння «цілинних земель» відсоток жінок в колгоспній праці мусів незвичайно зрости.

політичне минуле.

Поза рамками формальної соціяльної структури УССР (і в більшості поза її територією) знаходиться численна група мешканців України — в'язнів советських концтаборів і тюрем, серед яких переважають українці та з яких репрезентовані всі вищеназвані соціяльні групи. Дані про побут у концтаборах вказують на існування там як офіційного так і неофіційного зрізничкування між в'язнями, залежно від таких факторів, як «стаття» за якою засуджено даного в'язня (нпр. режим фаворизує кримінальних в'язнів і росіян, проти політичних в'язнів і неросіян), функція в таборовій адміністрації, продуктивність, «зв'язки», попередня позиція, професія та освіта в'язнів і т. п.

Очевидно, накреслена нами схема соціяльного зрізничкування в УССР не претендує на абсолютну точність при існуючій недостачі матеріялів про цей аспект підсоветської дійсности, ні не уникає вона часткового взаємного покривання між окремими соціяльно-економічними групами. Проте ця схема, з більшим чи меншим успіхом, ілюструє основний соціологічний факт про сучасну УССР, як і всю советську систему: витворення нового клясового суспільства на чолі з новою панівною і експлуатуючою клясою, з тенденцією до дальшого поглиблювання міжклясових різниць і протиріч, та з упадаючою соціяльною мобільністю. Хоч годі характеризувати советське суспільство як замкнену станову систему, нема сумніву, що в сучасній УССР успадковане соціяльно-економічне положення відограє зростаючу ролю, побіч таких факторів як політична благонадійність, освіта і спеціяльність, та національність. Син безпартійного колгоспника-українця не має тепер тих можливостей і перспектив у сучасній УССР, що син партійного директора фабрики, росіянина чи русифікованого українця. Про причини зменшення соціяльної мобільности в УССР та про намагання нової панівної верстви советського суспільства забезпечити її упривілейоване становище за своїми синами і дочками — напишемо при другій нагоді.

ЛІТОПИСЕЦЬ

ЗАМАХ НА ПАМ'ЯТНИК ПУШКІНА В ХАРКОВІ І МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ

I.

Вночі проти 31 жовтня року 1904 в Харкові, на площі перед театром стався вибух біля монументу московського письменника Пушкіна. Про цей замах на московську великість було надруковане повідомлення в україножерній — напів урядовій — так званій «бутербродній» газетці «Кіевлянин» з дня 1 листопаду 1904:

> Харків, 31. жовтня. Вночі біля пам'ятника Пушкіна стався вибух невідомого набою, що з нього гуркіт був подібний до громового удару. Провадиться слідство. Людських жертов не було.

Дещо згодом, 3. листопада «Кіевлянин» подав докладнішу нотатку:

> Вибух у Харкові. О годині 1 мін. 20 вночі проти 31 жовтня (старого стилю) на театральному сквері (садку) коло погруддя Пушкіна почувся сильний вибух і чути його було в досить віддалених частинах міста. Сила вибуху вибила багато шибок у сумежних з садом будинках, між іншими в лютеранській церкві і в дитячому притулку. На місці вибуху утворилася досить глибока лійка. Від підніжжя відколовся шматок ґраніту. Через те, що вибух трапився вночі, нещасних випадків з людьми не було. Вранці 31 жовтня знайдено в саду вилки і тому здогадуються, що вибух стався від набою, наповненого сильною вибуховою речовиною».

Стільки «бутербродний» «Кіевлянин».

Відгомоном цього замаху на московську «святощ» була патріотична московська, як тоді казали «істінно-русская» маніфестація — вуличний похід 2 листопаду 1904 в Харкові з піснями «Боже царя храні» і «Спаси Господи».

Стався цей вибух за днів «весни», як Франко в своїх публіцистичних статтях на сторінках львівського місячника «Літературно-Науковий Вістник» назвав останні місяці 1904 року в політичному житті тодішньої царської Росії. Багато тоді говорили й писали про ліберальні реформи демократичної Росії, писали й про те, що треба дати волю всім народам уярмленим Росією, але ніхто не підняв знажливого голосу в російській пресі, щоб оборонити права українського народу. Української преси тоді на території російської займанщини не могло бути, бо ще року 1876 вживання української мови в суспільнім житті було заборонене таємним неоприлюдненим наказом, виданим у німецькому купелевому місті Емс.

Ініціятор тодішньої «весни», ліберальний міністр внутрішніх справ князь Святополк-Мирський, мав

тоді так висловитися:

> «Фінляндцям будуть дані національні концесії, це потрібне для заспокоєння окраїн Росії».

Українцям нема потреби давати нічого, бо на думку міністра українці не роблять ніякого клопоту державі і нема чого заспокоювати їх, — так писав того часу Іван Франко в своїй статті п. н. «Сухий пень» (Літ.-Наук. Вістник, Львів, лютий 1905, кн. 2. ст. 85-86).

Неначе відповідь на таке нехтування українців зроблено замах на монумент Пушкіна і це сталося саме тоді, коли до Харкова приїхав царський міністр народньої освіти, генерал Ґлавоф.

Відомості про те, хто влаштував і виконав цей замах, приносить стаття Михайла Лозинського «Українська Народня Партія» 1). В цій статті згаданий замах приписується тій партії, що цим динамітовим атентатом хотіла зазначити своє нелеґальне існування, мотивуючи свій вчинок в окремій проклямації тим, що Пушкін у своїх писаннях («Полтава») нарушав честь України, а до того пам'ятник московського письменника на українській землі зайвий, коли не дозволяється там ставити таких пам'ятників діячам українського народу.

Нелеґальну революційну «Українську Народню Партію» заснував року 1902 харківський адвокат Микола Міхновський. Партія ця мала український націоналістично-самостійницький напрям. Вона ширила свої ідеї брошурами, що виходили поза межами тодішньої Росії — в Чернівцях на Буковині.

В відозві, що від імені організації «Оборони України» розсилалася з Харкова поштою на різні адреси, зазначалося, що поставлений у Харкові пам'ятник Пушкінові зруйнований, бо для нього, як для московського поета, нема більше місця в нас на Україні, бо на Україні має бути пам'ятник Шевченка, національного українського поета, але російський уряд забороняє його поставити. Заборона української мови, літератури і преси викличе заколоти. Україна тепер безмовна і безправна, а населення посилають на Далекий Схід боронити інтересів московських капіталістів і високопоставлених здирщиків. Відозва закінчувалася загрозою москалям, що Україна вжа готується до бою і помститься за свої кривди.

Провідник і фундатор «Української Народньої Партії», присяжний адвокат Міхновський був радником харківської міської думи (маґістрату) і ще на початку XX століття поставив внесення на спорудження пам'ятника Шевченкові в Харкові. На це від москалів на засіданні ради маґістрату Міхновському відповів великий промисловець фон Дітмар, котрий рішуче висловлювався проти Шевченка, провокаційно висуваючи проект спорудження пам'ятника ще одному московському письменникові, Лермонтову. Московська і москвофільська більшість маґістратської ради пристала до фон Дітмара, але «пізніший розвиток подій», а в тому числі і замах на погруддя Пушкіна, поклав край дальшій розбудові пам'ятників москалям у Харкові.

Звіт зо словного двобою між Міхновським і фон Дітмаром з тогочасної преси у Львові помістив одинокий «Руслан» в 1900 році, якого редактор, Олександер Барвінський, був у добрих відносинах з національними діячами Наддніпрянщини, як з Кониським, Міхновським та іншими.

Хтось з поміркованих автономістів-федералістів тоді ж, на початку листопаду 1904 року надіслав до львівського «Діла» листа, в якому засуджувався «замах на Пушкіна», представлений «яко шкідливий для української справи».

УНПартія на те відповіла заявою, що супроти москалів одинокою доцільною тактикою є рішуче й гостро вороже ставлення і нема чого боятися утертих заялозених закидів щодо національної виключности і шовінізму, бо кому-кому, а й нашим ворогам цього аж ніяк не бракує. 2)

Акція сполучена з замахом на пам'ятник Пушкіна в жовтні-листопаді 1904 року була одним з дальших кроків Міхновського в противмосковській боротьбі, яку він розпочав уже на початках того самого року — в січні-лютому— влаштовуючи протести проти участи українців у московсько-японській війні.

На тлі тогочасної бездіяльности задрагоманених соціялістичних партій і гуртків, що плелися в хвості відповідних московських партій, дозволяючи собі інколи на виступи проти соціяльного, а не національно-державного поневолення, виступи керованої Міхновським «Української Народньої Партії» здаються яскравим контрастом. Це були голосні чинні виступи і протестації проти поневолення України Москвою.

II.

З уваги на те, що Москва тепер аж зо шкури вилазить, щоб зробити з Франка москвофіла, слід коротко зазначити, що Франко в дійсності був не лише ворогом Москви, але й дуже прихильно ставився до самостійництва Міхновського і голошених ним ідей українського самостійництва. Натомість зо зневагою і з призирством ставився Франко до марксизму і до соціял-демократії, з рядів якої пізніше відокремилися комуністи.

Франко частіше виступав з критикою марксизму, всіх цих виступів, за браком місця не можемо за-

1) Літ.-Наук. Вістник, Львів, травень 1905, кн. 5, ст. 145-159.

2) «Рутеніше Ревю» «Відень, червень 1906, також згадану статтю М. Лозинського,, ЛНВ, 1905, кн. 5. ст. 145.

нотувати. Читачі знайдуть їх частинно в числі «Самостійної України» за грудень 1956 року, тут додатково згадуємо, що в своїй брошурі «Що таке поступ» Франко в році 1903 писав м. і. про державу Маркса:

«Народня держава стала б величезною народньою тюрмою... і стара біда — нерівність — вигнана дверима, вернулася б вікном. Не було б визиску робітників капіталістами, але була б всевладність керманичів над мільйонами членів народньої держави...

Ні, соціял-демократична «народня держава»... не витворила б раю на землі, а була б у найліпшому разі великою завадою для дійсного поступу» 3)

Року 1900 Микола Міхновський видав у Львові невелику розміром, але дуже важливу змістом брошуру «Самостійна Україна». Поява цієї брошури викликала поважну полеміку на сторінках української преси в Галичині й Буковині. Франко в цій суперечці рішуче став на сторону Міхновського. В своїй статті про цю знамениту брошуру Франко м. і. писав:

«Все, що йде поза рами нації, це або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді б прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сантименталізм фантастів, що раді б широкими «вселюдськими» фразами прикрити своє духове відчуження від нації» 4)

В своїй статті «В робітничій справі», надрукованій у тім самім журналі в березні 1904 року, Франко зазначає, що тільки в самостійній українській державі українське робітництво може досягти забезпечення своїх прав. Ці думки ще перед тим програмово виложив сам Міхновський трохи раніше від Франка в відозві «Української Народньої Партії» — «В робітничій справі». Так само і в пізнішій своїй статті з нагоди харківського замаху на пам'ятник Пушкіна Франко осуджує бездіяльність задрагоманених соціялістів, тим самим схвалюючи чинний виступ українських терористів, що виконали замах на емблему московського панування в Україні — погруддя Пушкіна.

Ще раніше, в своїй статті-діялозі «На склоні віку» — про відходяче XIX століття Франко висловив таку цілком «міхновську» думку:

«А для такого великого діла, як відродження і консолідація якоїсь нації, не біда прийняти в рахунок і порцію національної виключности, односторонности, чи, коли хочете, шовінізму» 5)

Ці слова Франка ніби перекликаються з цілою публіцистичною спадщиною самого Міхновського, а зокрема — з його відозвою «Української Народньої Партії», виданою по атентаті на монумент Пушкіна в Харкові в листопаді 1904 року.

---

3) «Що таке поступ», Коломия 1903, ст. 13»-140.

4) Літ.-Наук. Вістник, Львів, жовтень 1900, кн. 10.

5) Літ.-Наук. Вістник, грудень 1900, кн. 12, ст. 141.

З МИНУЛИХ ДНІВ:

ЕКСПРОПРІЯЦІЯ ПІД БОГОРОДЧАНАМИ

(До виступів «Летючої Бриґади УВО» в Станиславівщині)

З розповідей і матеріялів Володимира Мокловича, колишнього Бойового Референта в Окружній Команді УВО в Станиславові.

Матеріяли списав і опрацював Зиновій Книш.

Запрошуємо наших читачів до співпраці, просимо надсилати спогади, матеріяли й документи до історії українського націоналістичного руху.

Тимчасом у Станиславові вспокоїлося, поліція почала потроху забувати історію в Калуші, і здавалося, життя влялося в нормальні рейки. Але так було тільки зверху, бо в підпіллі ввесь час кипіла організаційна праця, кожен день приносив нові завдання і свіжі клопоти, лише не всім це було відоме — конспірація в нас кращала й кожен що раз менше знав про те, що робить другий.

Якось одного гарного осіннього дня дістав я виклик від зв'язкової Сяськи Яворської, щоб на означену годину прийти на стрічу до парку, сісти на умовленій лавці і там чекати. Має туди прийти

«хтось зо Львова», Сяся подала мені його псевдо, яке я вже сьогодні забув. Коли я прийшов на те місце, обоє вони вже ждали на мене і тут знову показалося, який маленький світ наша Галичина. Куди не ступиш — знайомому на п'яти станеш. Виявилося, що цей «хтось зо Львова», це ніхто інший тільки добрий мій знайомий, Іван Паславський, колишній чотар кінного полку, що ним командував сотник Ярий. З Івасем знався я добре ще в таборі в Йозефові, а тепер він був довіреною людиною в «Юлька» Головінського, користувався в нього великою повагою. І справді на те заслуговував. Була це відважна, безмежно віддана справі людина, маломовний і з опанованими рухами, кожне слово і кожен крок у нього були на свойому місці і не було в них нічого зайвого.

Сяся нас сконтактувала й відійшла. Після першої втіхи з зустрічі, Іван відразу приступив до діла. Він приїхав сюди дібрати кілька бойовиків з «Летючої Бригади» і разом з ними перевести експропріяцію державних грошей, що йшли з поштового уряду в Станиславові до недалекого міста Богородчан. Тут же зараз ми згрубша обговорили плян акції і намітити людей, що мали взяти в ній участь: крім нас двох, ще Льолько Ясінський і Роман Барановський.

Містечко Богородчани, хоч і рахувалися повітовим містом, де був суд, скарбовий уряд, повітове староство й інші уряди, як звичайно в повітових містах тодішньої Галичини, — було мабуть єдине на всю Західню Україну місто, що не мало залізничої комунікації. Пасажирський рух туди йшов возами, як за старих добрих часів, по шляху постійно курсували т. зв. жидівські балаґули, цебто довгі вози з сидженнями, над якими на дерев'яних каблуках нап'ято плахту для охорони від дощу. Комунікацію автобусами між Станиславовом і Богородчанами заведено пізніше. Отож, під кінець кожно місяця поштовий амбулянс довозив зо Станиславова до Богородчан гроші, призначені на платні державним урядовцям і на всякі урядові потреби державних установ у місті. Розвідка УВО пильно слідкувала за рухом державних грошей і вишукувала місця, де вони зберігаються, кудою перевозяться, як охороняються і т. п., все те збиралося десь у Львові в руках «Юлька» і в людей, що їх він до того діла призначив. Тепер, коли вже минуло кілька місяців від останнього нашого «скоку» під Калушем, «Юлько» вважав, що прийшов час на новий виступ, і призначив на чергу поштовий амбулянс на шляху між Станиславовом і Богородчанами.

Виділено Романа Барановського, щоб ще раз перевірив висліди дотогочасної обсервації, а ми з Івасем Паславським пішли вишукати місце, де зручніше було б виконати експропріяцію. Не довго й шукали, місце трапилося годяще в ліску між селом Лисець і Богородчанами. От тільки й заковика, що за близько від поліційної станиці в Лисці, не дальше 300 метрів. Та ми рахували на швидкість дії і на добрий терен до відвороту — заки хто очуняється і заки прийде заалярмована поліція та заки зорієнтується, куди пускати погоню, ми вже будемо далеко.

Барановський перевірив, що нема ніяких змін у транспорті грошей. По-старому за грішми приїздив до Станиславова візник з Богородчан, найчастіше українець, на прізвище Яворський, забирав гроші в скриньках на візок, стьобав шкапину батогом і їхав собі в Божий час. Його обов'язком було кожного дня приїжджати до Станиславова і забірати пошту до Богородчан, такий у нього був контракт з поштовим урядом. Ніякої ескорти грошей не було, хіба б припадково присівся поліцист, якому саме того дня випало діло до Станиславова і він вертався б до Богородчан чи до котроїсь зо станиць по дорозі. Бо візник мав право брати двох-трьох пасажирів, це було в нього побічне джерело заробітку.

Умовилися ми, що Роман Барановський буде кожного дня приходити на місце, де вантажаться гроші на візок, крутитися там так, щоб усе бачити, а самому не впадати в очі. Коли гроші вже будуть на візку — присістися туди, як подорожній, і це буде для нас знаком, що гроші їдуть і що маємо спиняти візок. Бо ми в трійку з Івасем Паславським і Льольком Ясінським ще спозарань будемо виходити на шлях і ждати в ліску на візок. Якби Романові не вдалося присістися на амбулянс, наприклад тому, що візник мав уже давніше замовлених пасажирів, тоді він мусить чимдуж педалувати ровером і дати нам знати, як стоять справи.

Може не був це плян найліпший, зокрема коли зважити, що 1 з учасників нападу ввесь час мав їхати візком, візник і пасажирі могли йому добре придивлятися і колись через те пізнати його при очній ставці — та часу багато не було, щоб придумати щось інакше, до того не треба забувати, що ми щойно здобували досвід. Ми і так мали його більше, як перед пів роком, і коли Н.В. виряджав нас «на роботу», ми, крім доброї зброї і досить стрілива, мали кожен по пляшині міцної перфумованої есенції і по торбинці паприки, щоб посипувати сліди за собою і завертіти в носі поліцейським собакам на випадок погоні. А ті, що мали йти з грішми в дальшу дорогу, дістали сухі харчі так дібрані, щоб багато відживної сили забирало мало місця. Для потреби мали ми й маски, щоб у моменті експропріяції обличчя були заслонені і щоб, у разі пізнішого арешту когось з учасників нападу, не легко було пізнати їх візникові й подорожнім.

Ще раз розпреділено між кожного з нас ролі, точно обговорено плян самої акції і всі розійшлися, щоб на другий день ждати на своїх місцях.

В понеділок 28 вересня 1924 року залягли ми

в ліску і кожен на зміну виглядав, чи не їде шляхом наш візок. На мене припала стійка між 4 і 5 годинами пополудні. Бачу — їде візок, нема на ньому Барановського, самий візник, навіть нікого з подорожніх. Значить, не буде діла на сьогодні, можна розійтися — я з Миколою Ясінським стежками понад Бистрицю, а Паславський шляхом просто до Станиславова.

На другий день — а був це вівторок, отже «щасливий день» — 29 вересня прийшли ми завчасу, коли не було ще більшого руху на дорозі, і лягли в ліску, яких 20 метрів від призначеного на напад місця. На стійці був Льолько. Десь під п'яту годину прибігає — їде поштовий візок і сидить на ньому Барановський! Миттю зірвалися ми і гайда на дорогу, кудою за кілька хвилин над'їхав амбулянс. Одна конина підбігає підтюпцем, на возі, крім візника і Барановського, ще двоє пасажирів, якийсь жид і жінка. Вдаємо, що ми піші подорожні на шляху. Рівняємося з візком і в тому моменті пролунало кілька стрілів угору, на пострах, Паславський вхопив коня за уздечку, а я скомандував по-польськи — «руки вверх, ані з місця!» В той час, як я шахував пістолетом візника й подорожніх, Микола Ясінський і Роман Барановський притьмом розбили скриньки й пакували гроші в наплечники. Все пройшло блискавкою. Візник Яворський зо страху не здобувся ні на слово, сидів як прикований і дивився на свою коняку, а жид і полька коло нього теж заніміли з переляку. На наше щастя — ні живого духа на шляху в один і в другий бік. На добавок, більшість грошей показалося в банкнотах, хоч було трохи дзвінкої монети, головно по 50 ґрошів, а навіть і дрібнішими. Нічого ми не лишили, геть чисто до останнього шеляга все забрали. Ще кілька секунд — і вже по всьому. Візникові й подорожнім кидаємо погрози, щоб мовчали і не спішилися, бо ми їх знаємо і буде зле з ними, коли занадто ревно схочуть помагати поліції.

Пора вже йти. Розлучаємося, я звертаюся до Станиславова самий, по дорозі вступлю до свого дядька в недалекому Стебнику, щоб там переждати до вечора і під крилами ночі дістатися до Станиславова. В дядька теж мушу собі виробити алібі на час нападу. Паславський, Ясінський і Барановський ідуть навпростець через ліси й поля в напрямі на Калуш. Їхня ціль — занести гроші до члена УВО, Данева, що був справником кооперативи в якомусь селі під Калушем. Прощаюся, міцно стискаємо собі долоні, ще один останній погляд — і кожен в свій бік.

Залишаюся покищо в лісі — не видно мене за кущами — моїм завданням пильнувати, що будуть робити візник і подорожні. В разі потреби мав я там дати кілька стрілів, щоб відвернути увагу погоні від напрямку втечі трьох друзів і спрямувати її в свою сторону. Ліс і цілу околицю знав я як свою кишеню, і для мене висунутися з сітей облави була б дрібничка. Дивлюся - візник випрягає коняку, лишає на місці візок з подорожніми, сідає верхи і чвалом по шляху, без ніякого сумніву їде на поліційну станицю. Нема чого довше мені тут сидіти, мерщій ноги за пояс і до дядька.

Просидів там спокійно, доки зовсім не стемнілося надворі, а потім легкою ходою, понад беріг Бистриці зайшов додому. По дорозі чув я рух на битому шляху, ступотіли копита кінної поліції, трубіли авта — знов заворушилося в Станиславові, якби хто кия в муравлище встромив. До хати прийшов я коло 10 години вночі і зараз же ляг спати. Не збиралося мені на сон, увесь час думки мої кружляли довкола трьох товаришів, що мандрують десь тепер лісами, може безпечно їм, а може й гаряче? На вулиці гармідер майже цілу ніч, рано стало відоме, що поліція витягала з хат усіх нотованих у своїй картотеці злодіїв, в арешті «брали їх в огонь перехресних питань», або, як самі злодії потім говорили, «били по мордам», щоб призналися до нападу. Значить, підозріння далі йде в напрямі майстрів долота й витриха, ніхто наразі не думає про УВО. Оце й гаразд, коби так якнайдовше.

Читаю вранішню польську пресу. Тяжко повторити, які там виписані нісенітниці. Приїхали, мовляв, «специ» зза границі на цей напад. Гей, та чи вони з глузду зсунулися? — думаю собі — щоб аж зза кордону «спеців» потрібно відбирати гроші з візка на глухій галицькій провінції. Це, мабуть, щоб піддати перцю сензації й загострити цікавість публіки. Читав я ці теревені разом з Льольком Ясінським, що вернувся на другий день, і щиро ми обидва сміялися з поліції. Ніхто з нас не думав скривати, навпаки, ми преспокійно продовжували своє щоденне життя, так як ми звикли до нього самі і в якому нас звикли бачити сусіди. Щовечора збиралися ми в хаті моєї дівчини і вивчали ролі до театральної вистави, що її думали давати на нашому Бельведері.

Тимчасом гроші завезено в безпечне місце до Львова. Найперше зложено їх в Данева, щоб усі три бойовики могли з порожніми руками поїхати додому. Перелічено їх і показалося, що УВО здобула в тій експропріяції 42.000 польських золотих, як на ті часи це була колосальна сума. Тільки вийшов клопіт. Данів сховав гроші в пасіці і коли прийшлося транспортувати їх до Львова, показалося, що забракло 11.000. Тлумачився він, що хтось мусів украсти з пасіки, та це було смішне оправдання, бо кому прийшло б на думку шукати тих грошей у нього в пасіці, а коли б і натрапив на них припадково якийсь злодійський медолюб, то хіба не лишав би на місці 31.000, задовольнившися тільки третиною. Цей Данів відразу не був мені понутру, як тільки я з ним познайомився в часі підготови нападу в Калуші. Чи був він старшиною, цього

собі тепер не пригадую, але напевно знаю, що служив в «Українській Галицькій Армії» і знав мойого доброго товариша з 5-го Кінного Полку, що ним, як уже згадувано, командував Франц Борис. Був це старший парубок, що любив заглянути до чарки, подобалися йому дівчата і манили до себе карти. Стільки мойого знайомства з ним, що бачив я його декілька разів, якою дорогою дістався він до пересіяного вже в тому часі активу УВО — не скажу.

Крадіжки в УВО стерпіти не можна. Хто посягнув рукою на здобуте риском свого життя організаційне майно, той не тільки навіки сплямив свою честь, не тільки раз на все мусів стратити довір'я в своїх товаришів і в Організації, але для того не було вже місця між живими. Бо хто міг заручити, що, раз ступивши ногою на похилу площу, людина не скотиться на семе дно і не зрадить справи й товаришів?

Данева засуджено на смерть. «Юлько» доручив мені взяти одного з бойовиків і виконати присуд. До помочі вибрав я собі Люпуля з Калуша, якщо не помиляюся, називався він Володимир, бо був ще Іван Люпуль, його молодший брат, у тому часі до УВО ще не причасний. Вже був назначений день і година мого приїзду до Калуша і Люпуль чекав на мене, коли нагло прийшла вістка відкликати справу. Було вже запізно, щоб повідомити Люпуля про стримання виконання присуду, а конче треба було це зробити, щоб не поспішився він і не виконав самий. Тому пустив я телеграму: «Посади не приймай, чекай на кращу. Підпис: Вербенко». Він мусів здогадатися, про що йдеться, отримавши телеграму, нажаль не здогадався її знищити негайно і з тою телеграмою ще довелося мені пізніше стрінутися.

Як виявилося, Даневу зайшов холод у п'яти і несподівано гроші «знайшлися». Але про те стало відомо багато пізніше, мене вже в Станиславові не було.

З Даневим зірвано всякі зв'язки, вийшов він поза рами організаційного життя і помер десь ще перед другою світовою війною.

А в нас у Станиславові життя йшло весело, ми далі тайком вербували людей, вишколювали бойовиків, закріплювали УВО на свойому терені — а на яві працювали на хліб насущний, чинили своє діло в леґальних громадських установах і любилися з дівчатами, як за добрих стрілецьких часів.

Так і застав мене наказ — негайно приїхати до Львова.

Зиновій Книш

МУДРИЙ ПОЛЯК ПО ЧУЖІЙ ШКОДІ

Коли в Совєтському Союзі або в його сателітних країнах заповідаються вибори — не викликує це більшого зацікавлення на Заході. Вислід таких «виборів» згори пересуджений: одна виборча ліста, брак опозиції, неможливість вільної виборчої аґітації, атмосфера терору, явність голосування — все те мусіло давати перемогу «бльокові комуністів і безпартійних» навіть без потреби вживати виборчих шахрайств і махінацій. Єдина можлива форма опозиції, це пасивний опір, абстиненція, бойкот виборів. Але й те давно большевики передбачили і з їхньої статистики ніхто ніколи не довідається, який відсоток управнених до виборів справді голосував, не кажучи вже про те, що терор там іде не тільки проти тих, що голосували б проти єдиної урядової лісти, кидаючи білі картки, але й проти тих, що зовсім не голосують.

Одначе заповіджені на 20 січня ц. р. вибори в Польщі прикували до себе увагу в цілому світі. Відбувалися вони у внутрішній політичній ситуації, що заіснувала перший раз від дванадцяти років московсько-большевицького володіння сателітами і вже це саме немало причинилося до зацікавлення виборами в західньому світі. А надівсе — від висліду виборів залежали б великі політичні зміни, найперше в самій Польщі, а потім у взаємовідносинах усіх інших сателітів з Москвою.

Отже вибори вже відбулися. Виборча аритметика дає нам цікаві цифри. На понад сімсот кандидатів, що змагалися за 459 місць у польському сеймі,

Владислав Ґомулка здобув 236 мандатів, отже має запевнену більшість навіть у разі, якби можлива була опозиція. На около сімнадцять з половиною мільйонів управнених до голосування взяло участь понад шістнадцять мільйонів, або понад 95%. З того на урядову лісту Ґомулки впало 98.4% всіх голосів. У його власній виборчій окрузі 95.53%, з чого дістав він 99.44% відданих голосів.

Ці цифри мають свою вимову Найперше — що б не казати про саму виборчу ординацію й виборчу техніку, що далеко відбігають від нашого поняття вільних виборів, — стало ясне, що поляки виборів не бойкотували. Власне цього найбільше лякався Ґомулка і того найбільше бажали собі його противники з табору прихильників твердого курсу Сталіна. В'язали вони з тим надії на політичний, а може й мілітарний натиск Совєтів на Польщу, під яким мусів би поступитися Ґомулка, припинилася б у Польщі дальша «десталінізація» і простелився б вільний шлях до влади польським сталінцям. Тепер позиція Ґомулки в його переспpавах з Москвою безмірно скріпла, показуючи на вислід виборів він може покликатися на те, що має за собою цілий польський нарід.

Отож Ґомулка здобув перемогу. На неї склалося кілька причин, різних по своєму значенні й характері. Нема сумніву, що його партія дуже старанно підготовлялася до тих виборів, знаючи, що від їхнього висліду залежить «бути чи не бути» т. зв. «нового курсу» націонал-комуністичної ідеології і політики ґомулківщини з її «власним польським шляхом до соціялізму». Ніхто не має ліпшого досвіду в тих справах від комуністів і ґомулківці покористувалися ним до останньої крапки. Створено лісту трипартійного бльоку, з іншими лістами ніхто не виступав, бо це в комуністичному режимі неможливо. А навіть приходиться сумніватися, чи знайшлися б у польському народі, від 1939 року перейнятім неґативізмом у боротьбі з німцями а потім з большевиками, якісь сили, що потрапили б виставити конкретну позитивну політичну програму. Тим виключено якінебудь виборчі несподіванки. Лишалася тільки небезпека бойкоту. Не знаємо, як думали собі радити з нею ґомулківці, але з їхнього рішення здобути перемогу за всяку ціну, рятуючи не тільки свою політику, але і власну шкуру, треба б допустити, що не завагалися б вони і перед виборчим терором і виборчими шахрайствами.

Ситуація розвинулася так, що не потрібно було ні одного ні другого. Щоправда, не можна сказати, щоб зовсім вилучений був елемент залякування. Це неможливе в ніякому комуністичному устрої, хоч і який ліберальний курс він не прийняв би, за глибоко сидять старі звички і за великий досвід у його жертов, щоб вони повірили в повну відсутність терору. Закордонні пресові кореспонденти, що приглядалися виборам, засвідчують, що в багатьох випадках самий вигляд виборців показував на те, що діють вони під психічним терором, якого не визбулися ще з-передґомулківських часів.

Дуже багато на висліді січневих виборів у Польщі заважила постава польського римо-католицького духовенства. Кардинал Степан Вишинський, що його Ґомулка випустив недавно з в'язниці, видав пастирське послання за участю в виборах і сам особисто дав приклад, явно голосуючи за урядовою лістою, що в той спосіб дістала санкцію зо сторони великого морального авторитету в Польщі, особливо для селянства. Польське селянство не дуже виявляло себе активністю в післявоєнній політиці, зокрема після втечі Міколайчика на Захід. Відомий соціялістичний публіцист, Ісаак Дойчер, аналізуючи внутрішні події в Польщі, підкреслював цей цікавий факт. За його словами, до познанських подій влітку 1956 року антимосковський і антибольшевицький прапор у Польщі тримала інтеліґенція. В часі кривавих подій у Познані перейняли його робітничі руки і це відразу надало динамізму й вибухової сили тому рухові. А селянська маса, з якої все ще в великій більшості складається польський нарід, в цілій тій політичній розгрі вела себе більше або менше пасивно. І хоч не йшла від неї загроза революційного перевороту, одначе саме вона могла завдати найважчий удар Ґомулці в виборах, використовуючи одинокі дві можливості опозиції: бойкот і скреслювання комуністичних кандидатів з лісти. Становище римо-католицької Церкви відвернуло ту небезпеку. До великих рідкостей належить, щоб католицька Церква закликала голосувати на комуністів, будь вони й «національними» комуністами, і тому офіціоз Ватикану, «Оссерваторе Романо» подав після виборів вияснення цього дивного кроку. Церква радила голосувати, хоч вибори не були вільні, щоб «спасти Польщу від знищення і смерти», бо після мадярського досвіду зайвий раз стало ясно, що в совєтській системі нема місця на самовизначення народів і що для Польщі була альтернатива або «національного комунізму» Ґомулки, або насильно введеного на штиках Червоної Армії сталінського большевизму.

Владислав Ґомулка, як «жертва сталінізму і мученик», зумів переконати польський нарід, що єдиний рятунок від Москви йде через нього. Як завважує інший знавець Совєтів, англійський журналіст Едвард Кренкшов, до часу Ґомулки поляки шукали опори проти Москви в кличах свого підпілля, не дивлячись на те, чи давали йому свою активну підтримку чи ні. Перший Ґомулка зломив монополію націоналістичного польського підпілля і разом зо своїм польським комунізмом став речником незалежности Польщі і політичних вольностей, дарма що наразі доволі підскубаних, все ж таки найбільших у сателітній сфері, більших навіть як у зовсім незалежній від Москви Югославії. Треба

признати, що Ґомулці не бракує відваги, виразно виказав він те в часі нальоту на Варшаву Хрущова й Ко., коли не піддався погрозам помимо того, що звідусіль Польща оточена була готовими до маршу совєтськими дивізіями. Можливо, що й це в немалій мірі переконало поляків про рішучість Ґомулки тримати антимосковський курс. Це ж бо він, не зважаючи на риск і для свого режіму і для своєї особи довів до звільнення Костянтина II, — Рокосовського, що пішов слідами Костянтина І, — Великого Князя Костянтина, який мусів тікати з Варшави в часі листопадового повстання 1830 року. На думку Юльюша Мерошевського, чільного польського публіциста з середовища паризької «Культури» та її лондонського кореспондента, Ґомулка дістав опору в польському народі найперше тому, що сам її там шукав, стоячи перед дилемою правити Польщею або в оперті на довір'я народу або на большевицькі танки. Вибравши перше і сказавши в той спосіб «А», він мусить іти консеквентно далі в свойому незалежницькому від Москви курсі і сказати «Б» деякими суспільними й політичними реформами, до речі, тільки не треба його до тих реформ наглити. А далі з'єднав він собі польські маси своєю поставою в двох засадничих справах: 1. висуваючи право Польщі до незалежности і пошани до тої незаленжности зо сторони Москви, 2. проголошуючи, що в соціялізмі одна тільки річ не підлягає змінам, а саме визиск людини людиною. В той спосіб став він речником — по волі чи поневолі, з симпатією чи без особливої любови до себе — польського народу, бо за комунізмом стоїть меншість, а за незалежністю всі, і подав надію на можливості еволюційних змін у суспільному ладі Польщі, про які рішатиме не комуністична доґма, тільки воля більшости народу.

Польські комуністи з-під стягу Гомулки, а також і крайова польська громадськість до деякої міри могли рахувати на те, що Москва ледви чи схотіла б повторити в Польщі мадярську різню, хіба що змусив би її до того розвиток подій, завершених всенароднім повстанням. Будапешт ще можна назвати «інцидентом» і вийнятком, спричиненим інтриґами «фашистів», але повторення його в Варшаві до решти розоблачило б Москву в очах азійських народів і зовсім розвіяло б туман коеґзистенційної політики, що її проповідували політичні комівояжери Хрущов і Булґанін і що нею прикривала себе московська машкара. До того — не можна вже рахувати на сателітські армії, вишколені й організовані москалями, після мадярського прикладу вони стали несполягливі. Та й самі червоноармійці не дуже хочуть бачити в сателітах «буржуазних націоналістів», «фашистів» і «капіталістів», як це виявилося в часі інтервенції в Мадярині. А вже зовсім невигідні для Москви політичні наслідки після здавлення силою сателітних повстань. Замісць опори на кермовані з Москви і залежні від неї комуністичні партії, що все ж таки давали бодай cповидність добровільного підпорядкування «трудящих» у сателітних державах потребам Москви — мусіла б прийти мілітарна окупація. Політичну хитрість мусіла б заступити брутальна сила голих багнетів, щось, чого Москва в сороклітньому свойому поході на завоювання світу старанно завше обминала.

Але найбільше завдячує Ґомулка свою перемогу нещастю мадярського народу. Після трагічних днів Будапешту, коли й найбільшим оптимістам мусіло стати ясно, що нема надії на допомогу з Заходу, — а зокрема з ЗДА, — в збройній боротьбі проти Москви, яка хто знає чи кинула б свої танки на Будапешт в разі гострішого попередження зо сторони ЗДА, — для поляків просто не було виходу в тій ситуації. Або мусіли вони ставити на Ґомулку, як на останню дошку рятунку, або йти на чинний спротив Москві з перспективою розчавлення Польщі совєтськими панцерними формаціями. І польський нарід вибрав Ґомулку, навчений страшною долею осамітнених у своїй боротьбі мадярів, не бажаючи повторення досвіду варшавського повстання з-перед тринадцяти років. Щобільше, не тільки польські виборці в краю, але й безпечна еміґрація по цій стороні залізної заслони станула з ними в одному ряді і таким чином ми свідками небувалого досі явища, коли політична еміґрація народу, наставлена на заперечення фактичного стану в краю і на боротьбу з ним, підперла чільну постать ворожої для себе комуністичної партії і поставила його речником **усього** польського народу у взаєминах з Москвою.

Це була розумна постава, вияв політичної мудрости в теп.рішньому положенні польського народу і правдоподібно заощадила вона польському народові багато-багато горя. Один з рідких випадків, коли поляк став мудрий **перед** шкодою, хоч щоправда **після чужої шкоди.** Захоронили поляки свою країну перед знищенням, маючи надію, що еволюція відносин у большевицькому світі не стане на половині дороги і що в майбутньому дуже ще потрібно буде фізичних сил польському народові. З власної волі зробили тут поляки те, що колись, перед понад сорок роками, зробила для них гра чужих сил: через перемогу під Танненберґом в 1914 році німці швидко окупували польську територію і не дали москалям перевести на них мобілізації, а через те в 1917-1920 роках Польща мала ненарушений і не втомлений війною резервуар людських сил, звідки могла формувати дивізії на боротьбу з Україною.

Які висновки можна і треба витягнути українцям з подій у Польщі? Чи і які паралелі й аналогії можна тут повести? Питання дуже складне, бо і внутрішні відносини в Україні відмінні і її геополітичне положення в теперішньому силовому укладі далеко інакше. Та про те треба говорити окремо.

Мандрівка по журналах

«*ПРЕВ*» ч. 69, листопад 1956. Мадярський комуністичнписьменник-драматург Юлій Гай надрукував в урядовій літературній газеті статтю п. н. «Біла карта в Мадярщині». Стаття появилася дня 8 вересня 1956, на короткий час перед тим, коли мав відбутися з'їзд мадярських письменників. «Прев» передруковують повністю цю статтю зо вступом від себе п. н. «Револьта інтелектуалів». Читаючи її, трудно подумати, щоб такі думки міг публічно виголосити перший-ліпший письменник в Україні, але не трудно уявити собі, чому дійшло до осінніх подій у Мадярщині і до ґвалтовної на них московської реакції. Вибираємо з тої статті деякі думки автора про волю літературної творчости. Отже, — пише Гай, — письменник повинен мати безумовну волю говорити правду й критикувати кого б це не було і що б це не було;вірити у всемогучого Бога, або відкидати його; ставити під сумнів деякі цифри плянів; думати або й не думати «по-марксистськи» без уваги на те, чи висліл його думання укладається в устійнені вже правди; бачити низький рівень життя навіть у тих, кому не плянуєтьєя ще підвишка зарплати; вважати несправедливим те, що офіційно ще вважається справедливим; не любити деяких керівників; пропонувати для розв'язки деяких проблем засоби, що їх економічні й політичні експерти вважають неправовірними, хочби й показалося пізніше, що письменник не має рації; описувати патологічні випадки, не даючи водночас рецепти на їх лікування; твердити, що збудований на зразок американських хмародерів національний пам'ятник — поганий, хоч і коштував він мільйони; завважувати, що місто руйнується, бо нема грошей на направу кам'яниць; не похваляти звичок, мови і праці деяких керівників; любити або й не любити Сталінварос (мадярський відповідник Сталінграду, прим. ред.); писати незвичним стилем; відкидати аристотелівську драматургію або визнавати її, і т. д.

Автор признає, що віжки дещо попущено, але можливість і небезпека стягнути їх назад не зникли. Вільний розвиток літературної творчости мусить вимагати, щоб систематично скасувати всі форми контролі й цензури — одверті, чи тайні, безпосередні чи посередні. Бо тільки тоді щезне найбільше лихо — автоцензура самих авторів. Письменник не може на довшу мету зносити безконечне чергування розчарувань і упокорювань, накладаних на нього скомплікованою системою «гіперконтролі». І тільки тоді література буде тим, чим вона повинна бути, а не додатком до «Аґіт-Проп»-у.

Нема чого дивуватися, що на «колективному керівництві» Хрущова й Ко., терпне шкура на думку, що одного дня такою самою мовою могли б заговорити письменники українські, а може й московські.

До тої самої теми вертаються «*Прев*» *в ч. 70 за грудень*. Франсуа Бонді пише там довшу статтю п. н. «Мадярський жовтень», в якій м. ін. багато місця віддає мадярським письменникам і їхній ролі в протимосковській революції. «Спілку мадярських письменників» уважає він свого рода генеральним штабом мадярської інтелігенції. До 23 жовтня 1956 року була вона одинокою формою критики й організованої опозиції, одинокою видною плятформою резистансу. Іде він аж так далеко, що порівнює їх ролю до французьких енциклопедистів, предтеч французької революції. А коли вже революція почалася — «Спілка письменників» була для прем'єра Імре Надь-а немов «трестом мізків», він більше довіряв їй, як своїм власним міністрам.

Цікаве порівняння становища Імре Надь-а з Тітом і з Ґомулкою. Тіто був не тільки бунтівником проти Москви, але і єретиком проти комуністичної ортодоксії в Москві, концентруючися на єдиній меті — покласти кінець експлуатації своєї країни Москвою. Він одинокий з трьох, що переміг, не тільки через щасливий збіг міжнародніх обставин і через вигідне географічне положення, але й через сильну свою морально-політичну позицію супроти Москви у власній країні — владу він зорганізував на місці, там її виборов і самий проганяв німців, а не прийшов на московських штиках...

Ґомулка дійшов тільки до половини дороги, його влада балянсується на кінчику голки, в перехресті народного антисовєтського сантименту і просовєтській державній рації польського уряду. Польська комуністична партія, хоч інакша, як у Югославії, все ж таки була відносно суцільна. Комуністичні ватажки в Польщі не обезславлювали себе й не мордувалися взаємно на наказ Сталіна, а в моменті національної небезпеки сталініст Охаб станув за Ґомулкою, що не було можливе в Мадярщині між Імре Надь-ем і Ґеров-ом.

Імре Надь не міг стати ані Тітом ані Ґомулкою, найперше тому, що в моменті його приходу до влади комуністична партія вже майже не існувала як рух і апарат, як кадри і ідеологія. Ракоші провадив свою партію достоменно на зразок Сталіна після ліквідації ґвардії старих большевиків. Але коли партійна верхівка мусіла прийняти ревізію процесу Райка, піддатися ганебній самокритиці й організувати державні похорони для своїх жертов — в очах усіх мадярів могла вона бути хіба бандою шантажистів і вбивників, або купою дурнів, що стали іграшкою в руках власних поліцистів. Вже в моменті похоронів Райка почалася «мовчазна революція».

І тоді Надь став прем'єром, але не з волі партії, як у Югославії чи в Польщі, тільки під пресією вулиці і під знаком переможного повстання, що вирвало комуністам монополь влади. Дві тільки сили осталися в Мадярщині: московське військо і збройні сили повстанців — Надь мусів звернутися в сторону останніх.

Одначе, на думку автора, найбільше залякали москалів три речі: 1. мадярський совєтизм, 2. віднова партій і 3. невтральність. Совєтський Союз давно вже не спирається на «совєтах». Він став сцентралізованою й ієрархізованою державою, що нічого так не боїться, як спонтанної політичної активности, не кермованої згори. Мадярські повстанчі «робітничі ради» були перехідним станом, але не так, як колись у передбольшевицькій Росії від російського демократизму до большевизму, тільки від тоталітарного державного режиму до парляментарної демократії Заходу. Політично їх бунт у сателітній імперії відповідав бунтові моряків у Кронштадті і Хрущов мусів давити його таксамо криваво, як колись Ленін кронштадців.

Виросли за одну ніч, як гриби по дощі, мадярські партії воскресили парляментарну демократію з року 1945, де комуністи були в меншості, після партії дрібних земельних власників і соціял-демократів. Підготовлялася фузія відродженої соціял-демократії з комуністами типу Надь-а, але під знаком соціял-демократії проти большевизму, і це не могло не затривожити москалів.

Накінець невтральність Мадярщини, що виповіла Варшавський Пакт, завдала смертельний удар цілій сателітній системі, розбуджуючи такі ж самі апетити в усіх інших васальних московських «народніх демократіях».

I. FUR
2083 W. 11TH ST.
CLEVELAND, OHIO

INDEPENDENT UKRAINE
COOPER STATION P. O. BOX 4
NEW YORK 3, N. Y.

Return Postage Guaranteed

PRINTED MATTER